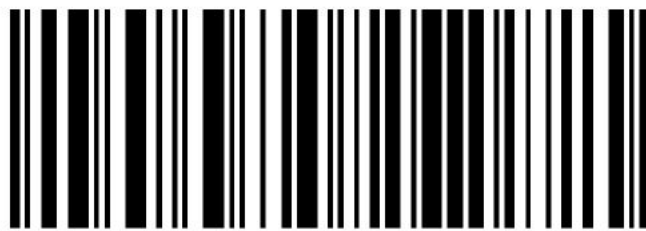

Historisk scenarie som dilemmaspil

En fremtid i Tyskland efter Krystalnatten 1938-1939?

Dette materiale er udarbejdet som en del af det nationale projektet 'Opkvalificering af undervisere med henblik på at fremme undervisning og erindring om Holocaust og andre folkedrab i folkeskolen og på ungdomsuddannelserne', som er et samarbejde mellem de danske universiteter og professionshøjskoler. Projektet er stillet og udstukket af Børne- og Undervisningsministeriet, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet.

I. udgave, I. oplag

Materialet er et samarbejde mellem Historielab og CFU og Marianne Dietz i forbindelse med projektet.

Forfattere

Ph.d.Marianne Dietz

Lektor emeritus Jens Aage Poulsen

Lektor og pæd. konsulent Astrid Danielsen

ISBN: 978-87-93587-09-0 (trykt version)

ISBN: 978-87-93587-13-9 (pdf version)

HistorieLab

Stationsvej 14 7300 Jelling

historielab@ucl.dk

@ HistorieLab - Nationalt Videncenter for Historie- og Kulturarvsformidling, 2023

Lærervejledning

Rollespillet:

”En fremtid i Tyskland efter Krystalnatten 1938-1939”

Til læreren: Køreplan for rollespillet

0. Print denne køreplan, rollekort til møde 1 og 2, baggrundstekst og navneskilte ud.
1. Eleverne læser og sætter sig, med lærerens hjælp, grundigt ind i baggrundsteksten (er også indtalt) kortlink.dk/2m73f. Klasseværelset indrettes, så bordene danner en hestesko, så mødedeltagerne kan se hinanden.
2. Læreren uddeler rollekort til møde 1. Læreren har på forhånd besluttet, hvem der skal have hvilke roller. Rollen som Levin Bähr, skal være elever, der er i stand til at lede første møde. Eleverne deles om en rolle, forbereder sig sammen, deles om ordet på møderne og træffer beslutninger sammen.
3. Eleverne læser deres rollekort grundigt, så de kan leve sig ind i rollerne. Det er vigtigt, at læreren støtter eleverne i dette arbejde. Det anbefales, at eleverne laver en øve-præsentationsrunde.
4. Møde 1 spilles: d. 11. november 1938. Rollen Levin Bähr er mødeleder.
5. Møde 2 spilles: d. 1. april 1939. Læreren er mødeleder.
 - ✓ Mødet Indledes med at læreren fortæller om situationen for tyske jøder. Herefter uddeles rollekort 2. På rollekort 2 har læreren markeret, hvilke konsekvenser det valg, de traf på møde 1, har haft for dem. Kun det valg skal eleverne læse.
6. Møde 3 spilles: Mødet afholdes medio september 1939 og er en fælles opsamling. Læreren er mødeleder.
 - ✓ Mødet Indledes med at læreren fortæller om situationen for tyske jøder.
 - ✓ Afrunding. Eleverne træder ud af deres roller.

Rollespillets scene: *Hvor og hvornår?*

- Rollespillet er bygget op over **tre fiktive møder**, der afholdes på tre forskellige aftener i en lejlighed i Berlin. Lejligheden ejes af en tysk, ikke-jødisk, kvinde ved navn Johanna Eck. Hun løber en stor risiko ved at have jøder i sin lejlighed. Derfor opholder hun sig ikke selv i lejligheden under møderne.
- **1. møde afholdes om aftenen d. 11. november 1938 – aftenen efter Krystalnatten:**
 - Der er otte mødedeltagere
 - Levin Bähr (som er mødeleder)
 - Ilse Baum
 - Yitzhak Cysner
 - Irene Saalheim
 - Marianne Hasberger
 - Jakob Guttman
 - Elieser Guttman
 - Robert Henriques

- Deltagerne er påvirkede af, hvad der skete under Krystalnatten. De skal træffe et valg ift., hvad de hver især vil gøre nu.
- Mødet har tre runder. Mødelederen skal lede mødet med støtte fra læreren:
 - 1. runde: Hver deltager præsenterer sig selv og fortæller om deres situation, og hvad der er sket med dem og deres ejendom i løbet af Krystalnatten. Præsentationen tager afsæt i afsnittene på rollekortet: "Baggrund", "Familie", "Arbejde", "Din rolle på møderne", der også viser, hvilke sindstilstand deltagerne er i.
 - 2. runde: Hver deltager udveksler deres overvejelser om fremtidsmuligheder, og de giver råd og forslag til hinanden. Rollerne tager afsæt i afsnittet "Hvad er dine forventninger til fremtiden" på rollekortet. Mødelederen (Levin Bähr) skal stille spørgsmål og få alle rollerne til at give råd og forslag til hinanden.
 - 3. runde: Hver deltager fortæller, hvad vedkommende har besluttet at gøre. De har valgmuligheder på deres rollekort. Læreren noterer, hvad de enkelte roller har valgt, da 2. møde tager afsæt i disse.
- **2. møde afholdes om aftenen d. 1. april 1939 (der er gået knap fem måneder siden sidste møde)**
 - Mødedeltagerne er de samme som på 1. møde. Præmissen er, at nogle måske har valgt at rejse væk fra Berlin, men "vi leger", at de mødes og taler sammen alligevel.
 - Læreren er mødeleder. Ved hjælp af kommentarer og spørgsmål, sørger læreren for, at alle deltagere er aktive i drøftelserne på mødet.
 - Læreren indleder mødet med at give en status på situationen for jøderne i Tyskland, på tidspunktet for mødet (brug evt. punkterne herunder).
 - ✓ **Situationen for jøderne 1. april 1939:**
 - ✓ I forbindelse med Krystalnatten har nazisterne arresteret ca. 30.000 jøder, som er sat i koncentrationslejre. Fra december 1938 begynder nazisterne at løslade de fleste af de fængslede jøder. For den enkelte jødiske fange er betingelsen for at blive løsladt, at vedkommende skriver under på, at han eller hun vil forlade Tyskland. Flere hundrede jøder er dog omkommet i koncentrationslejrene.
 - ✓ Forsikringsselskaberne udbetaler ikke erstatning til jøderne for ødelæggelserne under Krystalnatten. Derimod skal jøderne betale 1 mia. Reichmark til den tyske stat for ødelæggelserne.
 - ✓ Jødiske børn er bortvist fra ikke-jødiske skoler (pr. 15. november 1938).
 - ✓ En lov begrænser jødernes muligheder for at rejse i Tyskland (pr. 28. november 1938).
 - ✓ Staten kan opsige aftaler den har indgået med jødiske firmaer (pr. 21. december 1938).
 - ✓ Jøder må ikke længere være jordemødre.
 - ✓ Hitler holder en tale i Rigsdagen d. 31. januar 1939. Her raser han mod jøderne, og anklager jøder for at være skyld i bl.a. 1. Verdenskrig og ulykker ikke kun i Tyskland, men i hele Europa. Derfor er løsningen på problemet med jøderne, at de må fjernes fra Europa. Hitler siger i talen, at der er mange steder uden for Europa, hvor der er

plads til jøder. I talen siger Hitler også, at hvis jøderne igen bliver skyld i en verdenskrig, er den eneste løsning at udslutte den jødiske race.

- ✓ Det er ikke ualmindeligt, at nazisterne tager ting af værdi fra jøderne. Den 21. marts 1939 fastslår en lov, at jøder skal aflevere deres værdier i guld, sølv, diamanter m.m. pr. 21. marts 1939.

- Rollekort til møde 2 udleveres. Her står, hvilke konsekvenser det valg, de traf på 1. møde, har haft, og hvordan det er gået dem siden møde 1. Dette valg har læreren markeret, så det er kun dette valg eleverne skal læse. Læreren støtter eleverne i dette arbejde.
- Læreren giver hver deltager ordet.
 - 1. runde: Hver deltager fortæller, hvilket valg de traf, og hvordan det er gået dem og deres familie siden mødet den 12. nov. 1938. Deltagerne støtter sig til rollekortet, bruger informationer de har fra læreren eller andre steder. De bruger deres sammenhængsforståelse og fantasi til at tænke videre.
 - 2. runde: Deltagerne udveksler deres overvejelser om fremtiden, og hvilke valgmuligheder de har på deres rollekort. Læreren sørger for, at deltagerne giver hinanden sparring og råd til at træffe valg.
 - 3. runde: Deltagerne fortæller, hvad vedkommende har besluttet at gøre. Læreren noterer den enkeltes valg. Valgene skal bruges på 3. møde som afsæt for en drøftelse af rollernes videre skæbne.

- **3. møde afholdes en aften i midten af september 1939. Mødet afsluttes med en fælles afrunding, hvor eleverne er trådt ud af deres roller.**
- Læreren indleder mødet med at give en status over situationen for jøderne i Tyskland siden mødet 1. april 1939 bl.a.:
 - ✓ En lov fratager jøderne deres rettigheder som lejere pr. 30. april 1939. De kan uden varsel tvangsforflyttes til andre og dårligere lejligheder.
 - ✓ Jøderne skal aflevere deres radioer og telefoner til myndighederne.
 - ✓ Nazisterne opretter udvandringskontorer. Her kan jøderne henvende sig for at få "hjælp" til at forlade Tyskland.
 - ✓ Jøder, der er ansat i offentlige stillinger, bliver afskediget.
 - ✓ 1. september 1939: Tyskland invaderer Polen. 2. Verdenskrig begynder.
 - ✓ 3. september 1939: Storbritannien og Frankrig erklærer Tyskland krig. Mange grænser spærres, og det er praktisk talt umuligt for jøder at flygte fra Tyskland.
 - 1. runde: Eleverne giver et bud på, hvad der er sket med deres rolle siden 2. møde den 1. april 1939. De bruger de informationer, som de har fået fra læreren, deres sammenhængsforståelse og deres fantasi.
 - 2. runde: Læreren læser/fortæller ud fra de valg eleverne tog ved det 1. møde (1. april 1939) om de enkelte rollers skæbne efter 1. april – og også efter det 3. møde. Efterfølgende får rollen mulighed for at kommentere og forholde sig til de spørgsmål/udfordringer, der fremgår af deres skæbne.

Med afsæt i rollernes valg ved det 2. møde gennemgår læreren de enkelte rollers mulige skæbner efter det 2. møde. Læreren bruger oplysningerne i afsnittet "Hvad kan der være sket med dig?". NB! Læreren læser kun op fra det valg de enkelte roller har taget.

Efterfølgende får hver rolle mulighed for at kommentere, nuancere og måske præcisere deres skæbne. Ud fra rollernes viden og valg kan deres skæbne måske være en anden, end de muligheder læreren præsenterer.

- 3. runde: Læreren giver en kort status om jødernes situation generelt i Tyskland og Østrig efter 1. september, og hvad der skete med jøderne i Berlin under krigen. Læreren kan bruge oplysningerne i afsnittet "Jødernes situation efter 1. september 1939".

Til 3. møde: Hvad kan der være sket med dig?

Læreren læser/fortæller ud fra det valg eleverne tog ved den 2. møde (1. april 1939) om de enkelte rollers skæbne. Efterfølgende får rollen mulighed for at kommentere og svare på spørgsmålene.

Ilse Baum

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og sælger og reparerer tøj fra Johanna Ecks lejlighed.

Efter et års tid bliver det for farligt for Johanne Ecks, at du bruger hendes lejlighed til at sælge og reparere tøj.

Otto drikker mere og bliver mere voldelige, men du bliver ikke deporteret, og du har børnene.

Måske overtaler nazisterne Otto til at lade sig skille fra dig, og han beholder børnene. Så er du ikke længere beskyttet. På et tidspunkt efter skilsmissen bliver du sandsynligvis deporteret. Da du er ung og arbejdsdygtig, bliver du sat til slavearbejde på en fabrik. Efter måneder – måske år - er du udsultet og nedslidt og sendes til en udryddelseslejr, hvor du omkommer.

Der er en lille chance for, at du er en af de 8.000 berlinske jøder, som det lykkes for at holde sig skjult resten af krigen.

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste med børnene til dine forældre i Sydtyskland.

Også i den sydtyske by er holdningen til jøderne blevet mere fjendtlig. Der bliver færre og færre kunder i din fars skomagerbutik. Du, børnene og dine forældre får vanskeligere ved at klare jer. Måske giver du op og rejser med børnene tilbage til Berlin – men kan du lade dine forældre i stikken?

Måske overtaler nazisterne Otto til at lade sig skille fra dig, og han henter børnene til Berlin. Så er du ikke længere beskyttet. På et tidspunkt bliver du sandsynligvis deporteret. Da du er ung og arbejdsdygtig, bliver du derfor sat til slavearbejde på en fabrik. Efter måneder – måske år - er du udsultet og nedslidt og sendes til en udryddelseslejr.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og sælger og reparerer tøj fra Johanna Ecks lejlighed.

Efter et års tid bliver det for farligt for Johanne Ecks, at du bruger hendes lejlighed til at sælge og reparere tøj.

Otto drikker mere og bliver mere voldelige, men du bliver ikke deporteret, og du har børnene.

Måske overtaler nazisterne Otto til at lade sig skille fra dig, og han beholder børnene. Så er du ikke længere beskyttet. På et tidspunkt efter skilsmissen bliver du sandsynligvis deporteret. Da du er ung og arbejdsdygtig, bliver du sat til slavearbejde på en fabrik. Efter måneder – måske år - er du udsultet og nedslidt og sendes til en udryddelseslejr.

Men måske er du en af de 8.000 berlinske jøder, det lykkes for at holde sig skjult resten af krigen.

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste med børnene til dine forældre i Sydtyskland.

Også i den sydtyske by bliver holdningen til jøderne mere fjendtlig. Der bliver færre og færre kunder i din fars skomagerbutik. Du, børnene og dine forældre får vanskelige ved at klare jer. Måske giver du op og rejser med børnene tilbage til Berlin – men kan du lade dine forældre i stikken?

Overtaler nazisterne Otto til at lade sig skille fra dig, og han henter børnene til Berlin? Så er du ikke længere beskyttet. I så fald bliver du sandsynligvis deporteret i 1941 eller 1942. Da du er ung og arbejdsdygtig, bliver du derfor sat til slavearbejde på en fabrik. Efter måneder – måske år - er du udsultet og nedslidt og sendes til en udryddelseslejr.

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du og børnene var flyttet hjem til dine forældre i Sydtyskland. Men Ottos trusler har fået dig til at rejse tilbage til ham i Berlin.

Du udholder Ottos drikkeri og vold. Måske klarer I jer igennem krigen, og så lader du dig skille.

Måske dør Otto af druk efter et par år. Da du er jøde anbringer nazistiske myndigheder børnene på et børnehjem. Kan du holde dig skjult – eller bliver du deporteret?

Måske overtaler nazisterne Otto til at lade sig skille fra dig, og han henter børnene til Berlin? Så er du ikke længere beskyttet. I så fald bliver du sandsynligvis deporteret i 1941 eller 1942. Da du er ung og arbejdsdygtig, bliver du derfor sat til slavearbejde på en fabrik. Efter måneder – måske år - er du udsultet og nedslidt og sendes til en udryddelseslejr.

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og børnene var flyttet hjem til dine forældre i Sydtyskland. Du skrev til Otto, at du på et tidspunkt ville vende tilbage til Berlin. Imens har du ledt efter et sted, hvor du og børnene kan skjule jer.

Finder du et sted langt ude på landet, hvor du og børnene kan skjule jer? Eller opgiver du og sender børnene tilbage til Otto. Så er det lettere for dig at finde et skjulested – og måske kan du flygte over grænsen til Schweitz.

Yitzhak Cysner

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du og Lotte fandt et nyt skjulested uden for Berlin.

Du og Lotte har fået lavet falske identitetspapirer og lever skjult et sted i en lille landsby, hvor I arbejder på en gård. I begyndelsen af 1945 opfordrer nazisterne også mænd over 40 år til at melde sig til militæret. Flere i landsbyen melder sig til tjeneste. Hvordan kan du undgå det? Hvis militæret ser nøjere på dine identitetspapirer, opdager de måske, at de er forfalskede. Vil det i virkeligheden være det bedste, hvis du melder dig til militærtjeneste? Så får de i hvert fald ikke mistanke om, at du er jøde? Men kan du holde det ud?

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og Lotte holder jer skjult i loftskammeret.

Du tjener godt på sortbørshandelen. Måske lykkes det for dig at skaffe så mange penge, at I med bestikkelse kan komme ud af Tyskland og på en eller anden måde nå til Storbritannien, hvor jeres børn er. Men risikoen for at blive arresteret er enorm. Selv hvis myndighederne godtager dine falske identitetspapirer, bliver du sendt i koncentrationslejr. Og hvis de opdager, at du er jøde, vil du blive henrettet. Hvad mon der sker med jer?

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din familie er flygtet og nået til Italien.

Du beholder violinen og tjener penge ved at spille på gaderne. I lever fattigt, men klarer jer. Det bliver farligt fra sommeren 1943, hvor forfølgelsen af jøderne i Italien tager til. Først efter krigen, når I frem til Palæstina – hvis I da kan undgå at blive fanget af nazisterne.

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din familie er flygtet og nået til Italien.

Du sælger din violin. Du får kontakt med menneskesmuglere, der bringer jer sikkert til Palæstina.

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du fik dine børn med en børnetransport til Storbritannien. Der har været indbrud i sommerhuset, hvor I holder jer skjult. Her har I nogle religiøse genstand, som viser, at I er jøder. Dem har tyven stjålet.

I fortæller ikke noget om tyveriet. Men da tyven vil sælge de religiøse ting til en hælør, går det op for ham, at det er jøder, han har bestjålet. Han går til myndighederne, og I arresteres og sættes i koncentrationslejr for at have forfalsket jeres identitetspapirer. I sættes til hårdt slavearbejde. I 1942 sendes I til en udryddelseslejr. I overlever ikke.

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du fik dine børn med en børnetransport til Storbritannien. Der har været indbrud i sommerhuset, hvor I holder jer skjult. Tyven har stjålet religiøse genstand, som viser, at I er jøder.

Du og Lotte er sikre på, at jeres falske identitet er afsløret. Derfor flygter I straks fra sommerhuset. I håber, at I kan finde en ny gård, hvor I kan arbejde og holde jer skjult. Der er stor risiko for, at I bliver arresteret og sættes i koncentrationslejr for at have forfalsket jeres identitetspapirer. Mon det lykkes for dig og Lotte at klarer jer? Sandsynligheden er størst for, at I på et tidspunkt bliver arresteret og sat i koncentrationslejr – og i 1942 bliver I sendt til en udryddelseslejr.

Irene Salheim

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og fortsatte dit stille liv.

Du forsøger at klare dig ved ind imellem at sælge blomster. I efteråret 1941 begynder nazisterne at deportere jøder til ghettoerne i Østeuropa. Flere af din få bekendte bliver arresteret og sendt afsted. Bliver du også taget? Du har levet et langt liv. Vælger du at begå selvmord for at udgå at blive sendt østpå?

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du tilslutter dig en jødiske gruppe, der forsøger at gøre modstand mod Hitler og nazisterne.

Flere i gruppen arresteres og henrettes, men I fortsætter. I foråret 1942 stormer Gestapo din lejlighed, hvor du skjuler et par eftersøgte socialister. Gestapo finder også nogle illegale blade. Den nazistiske dommer dømmer dig til døden, og du hænges.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste til Sovjetunionen.

Du er i Kyiv, hvor der bor ca. 160.000 jøder. I hemmelighed og sammen med andre jøder afholder I jødiske ceremonier. I 1941 angriber Tyskland Sovjetunionen. Ca. 100.000 af Kyivs jøder når at flygte, før tyskerne i efteråret 1941 når byen. Er du blandt dem – eller er du, hvad der er mest sandsynligt, en af de mange tusinde, som dræbes af nazisternes særlige enheder, som har til opgave at dræbe alle jøder?

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste til Sovjetunionen.

Du er i Kyiv, hvor der bor ca. 160.000 jøder. I hemmelighed og sammen med andre jøder holder I jødiske ceremonier. Men du og andre jøder vil ikke finde sig i, at synagogerne er lukket. I gennemfører en demonstration med kravet om, at synagogerne i Kyiv skal genåbnes. De sovjetiske myndigheder arresterer dig og mange andre deltagere i demonstrationen. Du sendes til en fangelejr i Sibirien, hvor du dør efter nogle måneder.

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du forsøgte at rejse til Sovjetunionen alene, men blev afvist ved grænsen og sendt tilbage til Berlin.

Du forsøger at klare dig ved ind imellem at sælge blomster. I efteråret 1941 begynder nazisterne at deportere jøder fra Berlin til ghettoerne i Østeuropa. Flere af din få bekendte bliver arresteret og sendt afsted. Bliver du også taget? Du har levet et langt liv. Vælger du at begå selvmord for at udgå at blive sendt østpå?

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du forsøgte at rejse til Sovjetunionen alene, men blev afvist ved grænsen og sendt tilbage til Berlin.

Her tilslutter dig en jødiske gruppe, der forsøger at gøre modstand mod Hitler og nazisterne.

Flere i gruppen arresteres og henrettes, men I fortsætter. I foråret 1942 stormer Gestapo din lejlighed, hvor du skjuler et par eftersøgte socialister. De finder også nogle illegale blade. Den nazistiske dommer dømmes dig til døden, og du hænges.

Marianne Hasberger

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og fortsatte på det jødiske lærerseminarium.

Efter nogen tid lukker nazisterne den jødiske lærerseminarium. Nogle lærere fortsætter undervisningen på hemmelige steder, men de fleste studerende stopper. I efteråret 1941 begynder nazisterne at deportere jøder fra Berlin til ghettoer i Østeuropa. Bliver du arresteret, eller lykkes det dig at holde dig skjult? – og da hvordan?

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste hjem til dine forældre i Ansbach.

Du er foreløbig i sikkerhed. Men efter at krigen er begyndt, tager nazisternes forfølgelse af jøderne til. Kan du lade dine forældre i stikken, mens du selv forsøger at komme til Danmark? Hvad skal du og dine forældre gøre, da nazisterne begynder at deportere tyske jøder til ghettoerne i Østeuropa?

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du fulgte med Irene til Sovjetunionen og bliver en tid i Kyiv. NB! Dette valg er kun mulig, hvis Irene valgte at rejse til Sovjetunionen.

Irene og du er nået til Kyiv. Du prøver forgæves at forhindre, at Irene gør noget dumt og bliver arresteret. Men Irene deltager i en demonstration med kravet om, at synagogerne i Kyiv skal genåbnes. De sovjetiske myndigheder arresterer både hende, dig og mange andre deltagere i demonstrationen. Du sendes til en fangelejr i Sibirien. Her dør Irene efter nogle få måneder. Du overlever. Efter krigen vender du tilbage til Tyskland. Dine forældre er omkommet i en udryddelseslejr. Du udvandrer til Palæstina.

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du fulgte med Irene til Sovjetunionen og rejser videre. NB! Dette valg er kun mulig, hvis Irene valgte at rejste til Sovjetunionen.

Du og Irene når til Kyiv. Det lykkes dig at komme videre til Sverige og herfra til Danmark, hvor du er i sikkerhed. I oktober 1943 iværksætter den tyske besættelsesmagt en aktion mod de danske jøder. Du må flygte til Sverige, hvor du opholder dig til krigen er slut i 1945.

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og fortsatte på det jødiske lærerseminarium.

Efter nogen tid lukker nazisterne det jødiske lærerseminarium. Nogle lærere fortsætter undervisningen på hemmelige steder, men de fleste studerende stopper. I efteråret 1941 begynder nazisterne at deportere

jøder fra Berlin til ghettoer i Østeuropa. Du aftaler med Maja, at du vil gøre endnu et forsøg på at komme til Danmark. Mon det lykkes denne gang?

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste hjem til dine forældre i Ansbach.

Du er foreløbig i sikkerhed. Men efter at krigen er begyndt, tager nazisternes forfølgelse af jøderne til. Kan du lade dine forældre i stikken, mens du selv forsøger at komme til Danmark? Hvad skal du og dine forældre gøre, da nazisterne begynder at deportere jøder til ghettoerne i Østeuropa?

D. Hvis du valgte valgmulighed D1) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste hjem til dine forældre i Ansbach. De nazistiske myndigheder tvang jer til at flytte til München.

Du arbejder på en konservesfabrik i München. I efteråret 1941 deporteres du og dine forældre til en ghetto i Østeuropa. Vil du blive hos dine forældre i ghettoen – eller forsøge at flygte og måske nå i sikkerhed i Danmark? Vil dette i så fald lykkes?

D. Hvis du valgte valgmulighed D2) på møde 2 (1. april 1939):

Du rejste hjem til dine forældre i Ansbach. De nazistiske myndigheder tvang jer til at flytte til München.

Det lykkes dig at komme til Danmark. Til din store sorg bliver dine forældre i efteråret 1941 deporteret til en ghetto i Østeuropa. Et halvt år senere hører du, at de er sendt til udryddelseslejren Treblinka, hvor de sikkert er dræbt. I oktober 1943 iværksætter tyskerne en aktion mod de danske jøder. Som tusindvis af andre jøder når du at flygte i sikkerhed i Sverige.

Jakob Guttman

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du holder dig i ro og lader være med at demonstrere.

Længe lader nazisterne dig i fred på grund af din fortjenstmedalje fra 1. Verdenskrig. Efter september 1941 finder du dig også i, at alle tyske jøder skal bære jødestjerne. Du er fortvivlet og rasende. Din kone Lilly dør, og nazisterne er begyndt at deportere jøderne til ghettoer i Østeuropa. Hvornår bliver det din tur? Du overvejer at begå selvmord.

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du er med i en gruppe, der modarbejder nazisterne.

I flere måneder lykkes det gruppen at lave aktioner mod nazisterne. Så bliver I arresteret og dømt til døden. Da du har en fornem fortjenstmedalje bliver du skudt – og ikke hængt som de øvrige.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du holder dig i ro og arbejder for ejeren af kiosken.

Du tjener lidt penge og forsøger at spare op, så du kan betale for et kurophold til din syge kone Lilly. Men det går op for dig, at de tyske kursteder er lukket for jøder. Din kone bliver mere og mere syg og dør. Det hele er håbløst, og nu er nazisterne begyndt at deportere jøderne til ghettoerne i Østeuropa. Mon du også deporteres? Vælger du at tage dit eget liv inden?

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du holder dig i ro, men bliver mere og mere trist og opgivende.

Trods sin sygdom forsøger din kone Lilly at opmuntre dig. Det hjælper ikke noget, og Lilly bliver mere og mere syg. Du får fat i nogle stærke piller og vil overtale Lilly til, at I sammen begår selvmord. Mon det lykkes dig at overtale Lilly?

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du og Lilly bor hos Fritz Schöller. Selvom det er svært for familien Schöller at skaffe mad nok til to ekstra personer, insisterer han på, at I bliver. Du havde jo reddet hans liv under 1. Verdenskrig - og nu vil han redde jeres. Det glæder dig, at din kone Lilly har fået det lidt bedre. I bliver hos familien Schöller, til krigen er slut i 1945.

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og Lilly bor hos Fritz Schöller. Det er svært for familien Schöller at skaffe mad nok til to ekstra personer, men han insisterer på, at I bliver. Du havde jo reddet hans liv under 1. Verdenskrig - og nu vil han redde jeres. Men du vil ikke ligge nogen til last - ingen skal sulte pga. dig - så du og Lilly flytter tilbage til Berlin. Det er dog kun en mulighed, hvis en af deltagerne på mødet har et ledigt værelse. Ellers må I blive hos Schöller.

Elieser Guttman

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du er Italien og bliver ombord på skibet.

Du har ventet på skibet hele sommeren. Du skal betale for at være ombord. Ind imellem tjener du lidt penge ved at arbejde på havnen eller på skibet. Ruth er færdig på landbrugsskolen. De forfalskede papirer er klar, så hun kan snart kan rejse til Italien.

Men så begynder krigen, og det er meget svært for hende at komme til Italien. Storbritannien er optaget af krigen. Det vil kaptajnen benytte sig af, til at få dig og de andre ombord smuglet til Palæstina. Skal du tage imod tilbuddet - eller skal du gå fra borde og vente på Ruth?

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du vælger at forlade skibet. Du vil forsøge at skaffe penge til at betale en menneskesmugler for at få dig til Palæstina.

Du har ventet på skibet hele sommeren. Du skal betale for at være ombord. Ind imellem tjener du lidt penge ved at arbejde på havnen eller på skibet. Men det er langt fra nok til at betale en menneskesmugler. Ruth er færdig på landbrugsskolen, og de forfalskede papirer er klar, så hun kan rejse til Italien.

Så begynder krigen, og det er meget svært for hende at komme til Italien. Du forlader skibet og vil gøre alt, hvad du kan for at skaffe penge til en menneskesmugler, der kan få dig til Palæstina. Du kan spørge, om nogle af de andre deltagere ved dette møde har mulighed for at låne dig penge - afhængigt af deres nuværende situation. Hvis ikke, må du blive i Italien og måske forsøge at få arbejde på en gård.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1a) på møde 2 (1. april 1939):

Hvis dine forældre er på Fritz Schöllers gård. Du arbejder på gården, som en slags betaling for, at dine forældre kan blive på gården.

Ruth er færdig på landbrugsskolen, og de forfalskede papirer er klar, så I kan rejse til Italien og herfra videre til Palæstina. Så begynder krigen, og det er meget svært for jer at komme til Italien og herfra videre til Palæstina. I overvejer, om I kan snige jer uset over grænsen til Schweiz. Risikoen for at blive taget af de schweiziske grænsevagter og blive sendt tilbage til Tyskland er stor. Tør du gøre forsøget?

B. Hvis du valgte valgmulighed B1b) på møde 2 (1. april 1939):

Hvis dine forældre er i Berlin.

Du bliver i Berlin hos dine forældre. Ruth er færdig på landbrugsskolen, og de forfalskede papirer er klar, så I sammen kan rejse til Italien og videre til Palæstina.

Så begynder krigen, og det er meget svært for jer komme til Italien. Selv om nazisternes chikane mod jøderne bliver mere og mere voldelig, vælger du at blive i Berlin og passe på dine forældre. I efteråret 1941 begynder nazisterne at deportere jøder fra Berlin til ghettoer Østpå. Du og dine forældre bliver sendt afsted – med mindre du følger din fars opfordring om at flygte og forsøge at komme illegalt til et andet land. Hvad vælger du?

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du ventede på, at Ruth blev færdig på landbrugsskolen.

Ruth er færdig på landbrugsskolen, og de forfalskede papirer er klar, så I kan rejse til Italien og herfra videre til Palæstina. Så begynder krigen, og det er meget svært for jer at komme til Italien og herfra videre til Palæstina. I overvejer, om I kan snige jer uset over grænsen til Schweiz, og om risikoen for at blive taget af de schweiziske grænsevagter og blive sendt tilbage til Tyskland er for stor? Tør du gøre forsøget?

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du ventede på, at Ruth blev færdig på landbrugsskolen.

Ruth er færdig på landbrugsskolen, og de forfalskede papirer er klar, så I kan rejse til Italien og herfra videre til Palæstina. Du har hørt historier om, at mange jøder på vej til Palæstina er strandet i Italien, hvor de lever under forfærdelige forhold.

Krigen er begyndt, og der er ikke flere børnetransporter til Danmark. I vil forsøge at komme illegalt til Danmark. Herfra er det måske lettere at komme til Italien. Og selvom I bliver nødt til at vente et stykke tid i Danmark, mens I venter på at komme til Italien, mener du ikke, at det er så slemt i Danmark. Du ved, at der er folk i Danmark, der hjælper jøder på flugt. Men I mangler penge til flugten. Har en eller flere af mødedeltagerne mulighed for at låne jer penge – når nu de kender deres skæbner?

Robert Henriques

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Din tyske kompagnon overtager formelt tømmerhandelen, der skifter navn.

Du stolede på din tyske kompagnon, men han snød dig. Der er ikke papirer, der viser, at du er medejer. Tværtimod har han fået de nazistiske myndigheder til at udarbejde et dokument, der viser, at han er ene-ejer af tømmerhandelen. Selv de smykker, guld og sølv, du lod din kompagnon gemme, har han beholdt. Du og din kone Gerda har mistet alt og er ludfattige.

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Din tyske kompagnon køber tømmerhandlen billigt.

Du havde ikke tillid til din tyske kompagnon. Han købte din del af tømmerhandelen for langt under halvdelen af, hvad den var værd. Det ærgrer dig, at du lod ham gemme dine og Gerdas smykker, guld og sølv, som han nægter at give dig igen. Han hævder, at han har afleveret værdierne til myndighederne, som han har pligt til. Du og Gerda har dog så mange penge, at I kan flygte til Sydamerika. Og her er I nu i sikkerhed.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du vil have din kompagnon til at købe dig helt eller delvist ud af firmaet.

Du sælger officielt din andel af tømmerhandelen til din kompagnon. Du må betale en stor "flugtafgift" til staten, fordi myndighederne hævder, at du vil forlade Tyskland. Det havde du egentlig ikke planer om. I stedet ville du vente til, der igen blev ro i Tyskland – og så håbede du, at kunne købe andelen tilbage. Men over sommeren blev nazisternes chikane mod jøderne værre. Før krigen begyndte, brugte du næsten alle pengene, så du og Gerda kunne komme til Sydamerika. Og her er I nu i sikkerhed, men I er fattige.

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du vil have din kompagnon til at købe dig ud af firmaet.

Sidst på sommeren får Levin Bähr, der er din kompagnons tandlæge, overtalt din kompagnon til at købe din del af tømmerhandelen til langt under halvdelen af, hvad den faktisk er værd. Du og Gerda kan klare jer en tid. Men måske er det mere sikkert at komme ud af Tyskland. Krigen er begyndt og det er blevet meget svært at flygte. Mon pengene rækker til at betale for en flugt til Sydamerika?

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din kone Gerda er i sikkerhed i Bolivia.

Du vælger, at I bliver i Bolivia, hvor du har et skovområde og et savværk. På grund af krigen kniber det med salget af kostbare træsorter. Men I klarer jer, og håber at det bliver bedre, når krigen forhåbentlig snart er forbi.

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din kone Gerda er i sikkerhed i Bolivia – men måske fremtiden er bedre i USA.

Du og din familie forlader Bolivia og rejser til USA. Men I må bruge næsten alt, hvad I ejer på visa og rejseomkostninger. Du får arbejde på en fabrik, og økonomisk klarer I jer nogenlunde. Under alle omstændigheder er I nu i sikkerhed. Fremtiden ser lys ud.

Levin Bähr

A. Hvis du valgte valgmulighed A1) på møde 2 (1. april 1939):

Du blev i Berlin og arbejdede på din klinik.

Din kone Lillian og jeres søn er i sikkerhed i USA. Nazisternes chikane mod jøderne er blevet grovere. I august lukker de nazistiske myndigheder din klinik, og du arresteres. Du har overtrådt loven. Som jøde må du ikke eje en tandlægeklinik, selv om alle dine kunder er jøder. Som straf ville myndighederne sætte dig i koncentrationslejr. Men en tidligere tysk kunde med indflydelse overtaler myndighederne til "kun" at tage din klinik. Og du får ingen erstatning. I lejligheden har du nogle værdier. Dem kan du sælge, men det er næppe nok til, at du kan komme illegalt ud af Tyskland og til USA – især nu, hvor krigen er brudt ud.

A. Hvis du valgte valgmulighed A2) på møde 2 (1. april 1939):

Du solgte klinikken og betalte "flugtavgift" til staten.

Der var så mange penge tilbage, at der var råd til at falske identitetspapirer, et visum og billet til USA. Du er sammen med din kone og søn. Du er endda ansat hos en tandlæge. Fremtiden tegner sig lys.

B. Hvis du valgte valgmulighed B1) på møde 2 (1. april 1939):

Du er i Berlin. Din tyske ven ejer formelt klinikken, hvor du arbejder.

Din kone Lillian, som du officielt er skilt fra, er i sikkerhed i USA. Du sælger klinikken til din tyske ven. Din "ven" hævder, at han ikke har så mange penge. Men du må nøjes med det, du kan få. Sammen med de værdier, du har i lejligheden, har du råd til falske identitetspapirer, et visum og billet til USA. Du er sammen med din kone og søn. Du er endda ansat hos en tandlæge. Fremtiden tegner sig lys.

B. Hvis du valgte valgmulighed B2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din kone Lillian har fundet et skjulested i Tyskland.

Du sælger klinikken til din tyske ven. Din "ven" hævder, at han ikke har så mange penge. Derfor får han klinikken meget billigt. Aftalen er, at han hver måned skal sende et fast beløb til dig. Du og din kone sælger også jeres designmøbler, smykker og andre værdifulde ting. I sparer, så I på et tidspunkt kan rejse til USA.

Men i juli måned kommer der ikke penge fra din "ven". Han svarer ikke på dine henvendelser. I beslutter, at nu må I forsøge at komme ud af Tyskland. Det lykkes jer at få falske identitetspapirer, et visum og billetter til USA. Og I når at rejse, før krigen begynder. I er nu sammen med jeres søn. Du er endda ansat hos en tandlæge. Fremtiden tegner sig lys.

C. Hvis du valgte valgmulighed C1) på møde 2 (1. april 1939):

Din kone Lillian rejste til USA på et turistvisum

Din kone fik uden problemer et turistvisum til USA. Her er hun nu sammen med jeres søn, Gert. Du er ved hjælp af bestikkelse, falske identitetspapirer nået til Spanien. Du har også for en betydelig overpris købt en billet til et skib, der sejler til Sydamerika. Herfra vil du rejse til USA. Men på grund af krigen har skibet endnu ikke forladt den spanske havn. Du må bare vente og håbe på, at du kan komme afsted. Spanien holder sig ude af krigen og har skibsforbindelser til Sydamerika.

C. Hvis du valgte valgmulighed C2) på møde 2 (1. april 1939):

Du og din kone Lillian vil rejse sammen til USA.

I bestikker en embedsmand på det spanske konsulat. I får papirer, så I kan rejse til Spanien. Herfra skal I med skib til Sydamerika. Og når I er der, er det ikke et problem at komme videre til USA. I Spanien køber I for en betydelig overpris billetter til et skib, der sejler til Sydamerika. Men på grund af krigen har skibet endnu ikke forladt den spanske havn. I må bare vente og håbe på, at I snart kommer afsted. Spanien holder sig ude af krigen og skibsforbindelser til Sydamerika.

Jødernes situation efter 1. september 1939

Da 2. Verdenskrig begyndte 1. september 1939, var det lykkedes ca. 280.000 af Tysklands ca. 500.000 jøder og ca. 117.000 af Østrigs ca. 190.000 jøder at emigrere eller flygte fra Tyskland og Østrig. Mange af de, der måtte blive tilbage, var gamle, svagelige og fattige.

I 1933 boede der omkring 160.000 jøder i Berlin. Dvs. ca. 1/3 af alle tyske jøder. Da 2. Verdenskrig brød ud, var der ca. 80.000 jøder tilbage i Berlin. I oktober 1941 begyndte nazisterne at deportere Berlins jøder til ghettoer i Østeuropa. Fra foråret 1942 sendte nazisterne de fleste berlinske jøder direkte til udryddelseslejrene. Mange hundrede - måske flere tusinde - begik selvmord for at undgå at bliver deporteret. Det skønnes, at omkring 20.000 af Berlins jøder overlevede Holocaust. Af dem lykkedes det ca. 8.000 at skjule sig i Berlin til krigen sluttede i 1945.

Afrunding

Eleverne træder ud af deres roller.

- **Drøftelse af spørgsmål som:**
 - Hvad ved I nu, som I ikke vidste før? Hvad undrer jer? Hvad vil I gerne vide mere om?

Er der en fremtid i Tyskland efter Krystalnatten 1938-1939?

Eleverne læser teksten – eller får den læst op: kortlink.dk/2m73f

Baggrund

I 1920 bliver NSDAP (Det Nationalsocialistiske Tyske Arbejderparti) oprettet. Adolf Hitler er partiets leder. Partiet er stærkt antisemitisk, dvs. imod jøder, som partiet giver skylden for mange af Tysklands problemer. Partiets antisemitiske holdninger er ikke usædvanlige. I 1920'erne er anti-semitismen almindeligt udbredt i Europa – også i Danmark.

I løbet af 1920'erne bliver Hitlers og partiets anklager og angreb mod jøder mere og mere hadefulde. Alligevel slutter flere og flere tyskere sig til partiet. I begyndelsen af 1933 udnævnes Adolf Hitler til rigskansler. Ved valget samme år får partiet, sammen med et andet højreorienteret parti, flertal i Rigsdagen (det tyske parlament). Rigsdagen vedtager love, der gælder i Tyskland. Rigsdagen giver rigskansleren Hitler ret til at udstede love. I praksis betyder det, at Rigsdagen mister sin magt og betydning. Hitler og nazistpartiet bestemmer, og de afskaffer demokratiet. I 1934 får Hitler titlen "fører", og han er nu diktator i Tyskland.

Der er ca. 62 mio. mennesker i Tyskland. Af dem er ca. ½ mio. jøder. Det er under 1% af befolkningen. De fleste tyske jøder tilhører slægter, der har boet i landet i mange hundrede år. De har arbejdet og bidraget til det tyske samfund på lige fod med andre borgere i landet. Mange tyske jøder er gift med tyskere, der er kristne.

Hitler og de øvrige nazistiske ledere lægger ikke skjul på, at de ønsker, at de tyske jøder forlader landet. I april 1933 iværksætter nazisterne en kampagne for at få den tyske befolkning til at boykotte jødiske forretninger og virksomheder. Kampagnen bliver en fiasko for nazisterne. Få tyskere bakker op om kampagnen, og der er stærke protester fra udlandet. Nazisterne indstiller kampagnen.

I de følgende år indfører nazisterne mange hundrede love, som lidt efter lidt fratager jøder, romaer og andre grupper, som nazisterne opfattede som "uønskede", deres rettigheder som borgere i Tyskland. En af de første love fastslår, hvem der er arier og ikke-ariere. Dvs. hvem nazisterne anser for at tilhøre den tyske og nordiske race, og hvem der ikke gør. Jødiske lærere må ikke længere undervise i folkeskolen. I 1933 mister de ca. 50.000 jødiske immigranter fra Polen deres tyske statsborgerskab. Samme år bestemmer love, at jøder ikke er dækket af den nationale sygeforsikring. Det bliver også forbudt for jøder at studere jura.

I 1935 indfører nazisterne de såkaldte Nürnberglove. De fastslår bl.a., at jøder ikke længere er rigsborgere. Derfor skal de ikke have de samme rettigheder som tyske statsborgere. Nürnberglove forbyder også, at

ariere og ikke-ariere – altså jøder - gifter sig. I de følgende år udelukkes jøder fra mange erhverv, og det bliver forbudt for ariere at drive virksomheder sammen med jøder.

I 1938 kommer der love om, at jøder skal have stemplet et "J" (for Jude) i deres pas. Mandlige jøder skal tilføje et "Israel" og kvindelige jøder "Sarah" i alle dokumenter. Der indføres love, der gør det svært for jøder at drive virksomhed i Tyskland.

Nazisterne ønsker at få alle tyskere til at hade og afsky jøderne. Aviser, blade, radioen og skolebøgerne fremstiller jøderne som ondskabsfulde og skadelige mennesker. I parker må jøder kun sidde på bestemte bænke. På restauranter og i butikker hænger skilte med tekster som "Jøder er ikke velkomne" og "Jøder og hunde har ikke adgang".

Polens regering er også antisemitisk. Den fratager jøder, der er immigreret til Tyskland, deres polske statsborgerskab. I forvejen har de mistet deres tyske statsborgerskab. Som modtræk til den polske regerings beslutning gennemfører nazisterne den såkaldte Polen-aktion. De nazistiske myndigheder arresterer 17.000 af de nu statsløse jøder, og tvinger dem tilbage mod Polen. Men de polske myndigheder nægter dem adgang til Polen. De må opholde sig under kummerlige forhold i lejre i ingenmandsland på grænsen mellem Tyskland og Polen.

Til nazisternes ærgrelse og trods deres chikane og stadig flere begrænsninger af jødernes rettigheder forlader "kun" omkring 135.000 tyske jøder landet fra 1933 til 1937. De har fået indrejsevisa til Holland, Belgien, Frankrig og Storbritannien. Der kommer ikke så mange til Danmark, da regeringen har gjort det svært for jøder at få ophold i landet. Jøder, der er opholder sig i nabolandene, håber at der snart igen bliver normale tilstande i Tyskland, så de kan vende tilbage. De fleste tyske jøder, der forlader Tyskland, rejser til USA, Latinamerika og Palæstina. De ønsker ikke at vende tilbage til Tyskland.

I 1938 indføres nye love mod jøderne. Flere jøder vil nu forlade Tyskland. Men regeringerne i de fleste lande mener, at det giver problemer at tage imod for mange jøder. De begrænser derfor adgangen for jødiske flygtninge, eller de lukker grænsen helt. I sommeren 1938 mødes et stort antal lande til en konference. Målet er at finde en måde at fordele de jødiske flygtninge på. Det lykkes ikke, og konferencen bliver en fiasko.

Krystalnatten

Så sker der noget, der får titusinder af jøder til at forsøge at komme ud af Tyskland. Den 17-årige polske jøde Herschel Grynszpan opholder sig i Paris. Hans forældre er udvist under nazisternes Polen-aktion og er fanget i ingenmandsland mellem Tyskland og Polen. Herschel henvender sig på den tyske ambassade i Paris for at få hjælp til forældrene. Det nægter ambassadesekretæren. I desperation eller som hævn skyder Herschel sekretæren, der kort tid efter dør af sine sår.

Det benytter de ledende nazister sig af. I løbet af et par dage planlægger de en aktion mod jøderne i Tyskland. Det nazistiske halvmilitære korps SA (Stormafdelingen) og får ansvaret for aktionen. Unge fra Hitlerjugend skal deltage. Men aktionen skal se ud som om, at det er almindelige tyskeres spontane vrede mod jøderne.

Natten mellem den 9. og 10. november 1938 hærages og plyndres tusindvis af jødiske butikker, virksomheder og boliger. Der sættes ild til næsten 200 synagoger. Omkring 100 jøder dræbes, og Gestapo (det hemmelige statspoliti) arresterer op mod 30.000 jøder og anbringer dem i koncentrationslejre. Jøderne må betale for at få dem fri. De nazistiske myndigheder beslaglægger de penge, som forsikringsselskaberne skulle udbetale for ødelæggelserne.

Titusinder af tyske jøder henvender sig til udenlandske konsulater og ambassader for at få visum til det pågældende land. I november og december 1938 modtager USA's konsulater i Tyskland 125.000 ansøgninger om visum, men konsulaterne må kun udstede 27.000 visa.

Ordforklaring:

Antisemitisk: Had eller diskrimination mod jøder

Flugtafgift: En afgift der skulle betales til de tyske myndigheder, hvis en jøde solgte ejendom.

Gestapo: Det tyske nazistiske sikkerhedspoliti under Anden Verdenskrig, der var ansvarligt for efterretning, sikkerhed og forfølgelse af politiske modstandere.

Hitlerjugend: den nazistiske ungdomsorganisation i Tyskland under Adolf Hitlers styre, hvor unge blev indoktrineret med nazistiske ideologier og trænet i militær og politisk aktivitet.

Kibbutz: En kollektiv landbrugskommune eller bosættelse, der fandtes i Palæstina (og siden i Israel), hvor medlemmer deler ressourcer og ejendom.

Krystalnatten: Også kendt som "Natten af de Knuste Glas". Betegnelsen henviser til to voldelige aftner/nætter i Nazityskland i 1938, hvor jødiske butikker, synagoger og ejendomme blev ødelagt og jøder blev angrebet, forfulgt og dræbt.

Nürnberglove: En række antisemitiske love, der blev indført i Tyskland i 1935, der fratog jøder deres rettigheder og borgerlige friheder.

Palæstina: Et geografisk område, der omfatter dele af det, der i dag er Israel, Vestbredden og Gazastriben.

SA eller Stormtropper: En paramilitær organisation i Nazityskland, der spillede en vigtig rolle i at sikre nazisterne magtovertagelsen. De var bevæbnede, men var ikke en officiel del af militæret.

Statsløs: En person der er uden nationalt statsborgerskab og dermed uden rettigheder og beskyttelse fra nogen stat.

Trælast: En virksomhed der handler med træ bl.a. til brug i tømrerarbejde.

SS: Et nazistisk korps, der oprindeligt havde til opgave at beskytte Adolf Hitler.

Trikotagebutik: En butik der sælger beklædning og andet, der er strikket eller hæklet.

Tugthus: Et fængsel.

Vestfronten: En vigtig kampzone under 1. Verdenskrig der strakte sig over det vestlige Frankrig, områder i Belgien, Luxembourg og det nordlige Italien.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Ilse Baum

Du er: Tysk jøde. Du er 27 år.

Baggrund: Du er født i 1911 af stærkt troende jødiske forældre, der bor i en lille by i Sydtyskland. De gav dig navnet Abigail. Din far er skomager, og dine forældre er vellidte af de fleste i byen. Ganske vist har dine forældre flere gange være udsat for tilråb fra medlemmer af Hitlerjugend, og flere af byens borgere får ikke længere deres fodtøj ordnet hos din far. Men hverken værkstedet og deres lille forretning blev ødelagt under Krystalnatten.

Familie: Du blev gift med Otto i 1930. I forbindelse med brylluppet købte I det mere tyske fornavn, Ilse, til dig. Otto er ikke jøde. Han arbejder på en fabrik. Før nazisternes magtovertagelse var han politisk aktiv i det nu forbudte Socialdemokrati. Flere gange har Gestapo arresteret Otto. De har tortureret og fængslet ham, fordi de mistænkte ham for, at han stadig var politisk aktiv. For et par måneder siden blev han indsat i koncentrationslejren Sachsenhausen uden for Berlin. Gestapo har også afhørt dig. De ville sende dig i koncentrationslejr, fordi du er jøde, og fordi du er gift med Otto og derfor mistænker, at du også sympatiserer med Socialdemokratiet og socialismen. Men det lykkedes for en indflydelsesrig bekendt at betale dommeren for at få dig løsladt. Sammen med Otto har du tre børn på 7, 3 og 2 år. Din søn på 7 år har en kronisk lungesygdom. Han har brug for dig.

Arbejde: Ottos forældre havde en lille trikotagebutik (handler med strikkede varer) på Hamburgerstrasse. I overtog den, da hans forældre døde. I flere år har det været dig, der har drevet den. Du tjener nok til, at du og børnene kan klare jer – og også til ind imellem at sende mad og lidt tobak til Otto i koncentrationslejren. Under Krystalnatten blev

butiksruden smadret i jeres butik, og på døren er der malet ”Ud med klude-jøden!”

Din rolle på møderne: Du kommer fortvivlet til mødet. Du har fået de to mindste børn til at sove, den 7-årige ser efter dem, og en nabokone har lovet at kigge ind til børnene i løbet af aftenen. Du skal fortælle om din situation, om ødelæggelserne på Krystalnatten, dine forventninger til fremtiden, og at du ikke ved, hvad du skal gøre nu. Du har brug for råd og hjælp fra de andre. Du skal finde ud af, hvad du vil spørge de andre mødedeltagere om, så du kan træffe det bedste valg.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du mener, at fremtiden er håbløs. Det er dyrt med en ny butiksrude, og det meste af tøjet i forretningen er ødelagt. Du har en forsikring, men du ved ikke, om den vil dække. Du skylder penge til grosserereren, der har leveret tøjet. Vil folk overhovedet købe varer hos dig nu? Du og børnene kan flytte hjem til dine forældre, men de har ikke mange penge og er svagelige. Hvad skal du og børnene leve af? I Ottos censurerede breve fra Sachsenhausen opfordrer han jer til rejse væk fra Berlin. Men du føler, at det vil være at svigte Otto. Du har overvejet, om du og børnene – eller i hvert fald børnene – skulle flytte hjem til dine forældre. Men kan I være i sikkerhed i Sydtyskland? Og kan dine svage forældre passe din syge søn på 7 år og to små børn?

Hvad vælger du at gøre?

Du lytter til de andre mødedeltageres råd. Du giver selv råd til andre. Ved mødets afslutning vælger du mellem disse muligheder:

- a) Du og børnene bliver i Berlin. Måske kan du skrabe penge sammen fra de andre på mødet, så butikken kan genåbne? Du kan ikke blive i Berlin, hvis du ikke skaffer penge – helst ikke lån.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

- b) Du bliver i Berlin og sender børnene hjem til dine forældre i Sydtyskland. Du har brug for at skaffe penge – helst ikke lån – så du kan genåbne butikken.
- c) Du opgiver butikken, og du og børnene flytter hjem til dine forældre i Sydtyskland.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Yitzhak Cysner

Du er: Polsk jøde. Emigreret til Tyskland. Du er 35 år.

Baggrund: Du er født i 1903 i Lodz i Polen. Da I emigrerede til Berlin, blev du optaget på musikkonservatoriet. Din far købte en kostbar violin til dig. I 1931 blev du ansat som musiklærer på en stor og velanset mellemskole i et af byens bedre kvarterer. Du blev dog afskediget i 1933, da en lov forbød jøder at være lærere i tyske skoler. I 1938 fratog den polske regering jøder, der er immigreret fra Polen, deres polske statsborgerskab. Du er altså statsløs. Det har du indtil nu holdt hemmeligt, og du sørger for, at du og din familie ikke har noget med myndighederne at gøre. Fx opsøger I ikke læge eller hospital – heller ikke selv om en af jer bliver meget syge. Du er rædselsslagen for, at Gestapo skal finde dig og din familie. Under den såkaldte Polenaktion i oktober 1938, blev din bror Joseph arresteret i Hamburg. Som jøde, der er immigreret fra Polen, blev han sammen med 900 andre statsløse jøder deporteret til den tysk-polske grænse. Men de polske grænsebetjente nægtede dem adgang til Polen. Joseph og de andre deporterede opholder sig nu i en flygtningelejr i "ingenmandsland", hvor de lever under forfærdelige forhold.

Familie: Dine forældre er meget troende. Din familie er musikalsk. Din far var kantor (forsanger) i en af Lodz's synagoger, og din mor underviste i klaverspil. I løbet af 1920'erne førte den polske regering en mere og mere antisemitisk politik. Din familie og mange af dine slægtninge immigrerede derfor til Tyskland. Her var friheden større for

jøder dengang. Nogle polske jøder bosatte sig i Hamburg og andre i Berlin. I synagogen i Berlin mødte du Lotte. I blev kærestere, og hun blev gravid. I nåede at gifte jer, før hun fødte. Nu har I to børn, Lora på 10 og Ilanah på 13 år. Ilanah har spillet håndbold i flere år, og er en talentfuld spiller i den jødiske håndboldklub Bar Kochba.

Arbejde: Økonomisk betyder det ikke så meget, at du mistede dit arbejde på skolen. Du er en fremragende violin- og klaverlærer, og mange – også tyske ikke-jødiske forældre – lader dig undervise deres børn. Du lejer et lokale, hvor du har et flygel og et par klaverer. Her underviser du.

Din rolle på møderne: Du skal fortælle om din og din families situation, herunder hvorfor du er bange for, at Gestapo og de tyske myndigheder opdager, at du er polsk jøde og dermed statsløs. Du skal fortælle, at dit musiklokale blev ødelagt under Krystalnatten. Nogen må have fundet ud af, at det er en jøde, der har lejet musiklokalet. Under Krystalnatten blev vinduerne knust, og instrumenterne smadret. Du har nu ikke noget sted at undervise – og måske ved nogen, at du er polsk jøde? Du skal også fortælle om dine forventninger. Du skal finde ud af, hvad du vil spørge de andre mødedeltagere om, så du kan træffe det bedste valg.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du frygter, at efter Krystalnatten vil de tyske myndigheder genoptage aktionen mod jøder, der er immigreret fra Polen. Så vil du og din familie ligesom din bror Joseph ende i en flygtningelejr på grænsen mellem Polen og Tyskland. Du er statsløs, så du har ikke fået dine instrumenter forsikret, og du kan ikke undervise uden instrumenter. Du er i tvivl om, hvilket andet lands ambassade der vil udstede et visum til dig, så du kan rejse ud af Tyskland.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Du har hørt, at jødiske organisationer efter aftale med de nazistiske myndigheder og udenlandske nødhjælpsorganisationer, vil arrangere transporter af jødiske børn og unge til Holland, Sverige og Storbritannien. Skal du prøve på den måde at få jeres børn ud af landet? Det vil gøre det lettere for dig og din kone at holde jer skjult. Eller måske skal I forsøge at komme illegalt over grænsen til Schweiz og derfra videre til Italien?

I har fortalt jeres børn, at I måske skal rejse. Ilanah er dybt ulykkelig. Hun ønsker at blive i Berlin for at spille håndbold. Og hvad vil der ske med dem, hvis de kommer til Sverige, Holland eller Storbritannien? Vil de blive udsat for diskrimination og mobning ligesom i Tyskland? Der er også anti-semitisme i andre lande end i Tyskland.

Hvad vælger du at gøre?

Du og din familie har ingen penge. Måske vil en eller flere af mødedeltagerne låne dig penge?

Du er i tvivl om, hvad du skal gøre. Du lytter til de andre mødedeltageres råd. Du giver selv råd. Du ser om nogen vil låne dig penge. Ved mødets afslutning vælger du mellem disse muligheder:

a) Du har hørt, at Storbritannien, Holland og Sverige vil tage imod jødiske børn fra Tyskland. I december 1938, om en måned, skal de første transporter af børn finde sted. Jeres to børn, Lora og Ilanah, er så store, at de nok skal klare sig i et fremmed land, indtil situationen bliver bedre. Du vil forsøge at få dem med på en af børnetransporterne. Du og din kone bliver i Berlin. Du satser på, at der stadig er nogen, som vil have dig til at lære deres børn at spille violin eller klaver – hjemme hos dem på deres instrumenter, hvis du ikke får penge til at købe nye instrumenter og leje et nyt lokale.

- b) Du beslutter, at du og din familie vil forsøge at komme illegalt over grænsen til Schweiz og herfra videre til Italien. Dette valg forudsætter, at du kan låne penge af mødedeltagerne.
- c) Du vil forsøge at få Lora og Ilanah med børnetransporterne til udlandet. Du og Lotte vil betale for falske identitetspapirer til dig og Lotte, så I kan rejse mere frit i Tyskland. Jøder er begrænsede i at rejse både i og udenfor Tyskland. Det betyder, at du er nødt til at låne penge af de andre. Hvis det lykkes, vil I rejse til landsbyen Brake ved Bremen. Her har du en tysk musikkollega, som har et sommerhus, hvor I måske kan få lov til at bo i.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Irene Saalheim

Du er: Jøde født i Kyiv i Ukraine, der i 1938 var en del af Sovjetunionen. Du er 72 år,

Baggrund: Du er født 1866 og blev døbt Daryana. I 1882 blev den russiske zar Alexander 2. dræbt ved et attentat.

Russiske jøder fik skylden for mordet. Det fik russiske myndigheder til at forfølge, overfalde og dræbe jøder i Rusland. Dine forældre var velhavende. Men de blev overfaldet, mishandlet og dræbt. Den samme skæbne overgik mange i din nærmeste familie. Andre blev sendt til fangelejre i Sibirien. Det lykkedes dig at flygte til Berlin i Tyskland. Her ændrede du navn, til det tyske navn Irene. Du fik arbejde på en klædefabrik. I slutningen af 1800-tallet sluttede du dig til den socialistiske arbejderbevægelse. Her mødte du din mand Robert.

Familie: Robert kæmpede under 1. Verdenskrig. I 1918 – efter det tyske nederlag i 1. Verdenskrig – kom han hjem fra fronten. Han var blevet meget revolutionær. I deltog begge i den voldsomme opstand i 1919, Novemberrevolutionen, hvor de revolutionære forsøgte at overtage magten i Tyskland. Det mislykkedes, og Robert blev dræbt under kampene. Du har din tyske mands efternavn. De tyske myndigheder har ikke dine papirer fra Kyiv. Så officielt er der ikke noget, der tyder på, at du er jøde. Efter din mand blev dræbt, stoppede du med at være politisk aktiv. Med alderen er du blevet mere religiøs. Skjult bærer du halssmykket med Davidsstjernen i sølv, du har fået af din far. Du kommer regelmæssigt i synagogen. Den ligger ikke langt fra Sophienstrasse, hvor du har en lejlighed, der er pæn og stor, selvom den ligger i baghuset.

Arbejde: Du arbejder på klædefabrikken. Men som 55-årige kom du ud for en arbejdsulykke. Du fik en mindre erstatning. Du får også lidt pension. Du tjener lidt ekstra ved at sælge blomster på cafeerne. Du oplever dog mere og mere, at kunderne på cafeerne vil vide, om du er jøde. Selvom du benægter, kan kunderne finde på at sige, at du ligner en jøde, og at det bør undersøges nærmere, om du faktisk er det.

Din rolle på møderne: Du er meget bekymret. Du skal fortælle om din situation og dine forventninger til fremtiden. Du er bange for, at Gestapo eller andre nazister undersøger din lejlighed, for så vil dine jødiske ting afsløre, at du er jøde. Du skal finde ud af, hvad du vil spørge de andre mødedeltagere om, så du kan træffe det bedste valg. Du har ikke mange penge, og det er svært at undvære noget, hvis du vil blive boende i din lejlighed. Men du synes, at andre, der kan, skal støtte andre jøder økonomisk. Så du vil opfordre mødedeltagere, der har penge, til at støtte jøder i nød.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du har ingen familie i Tyskland eller i Vesteuropa. Din overlevende familie bor i Sovjetunionen. En nevø har skrevet til dig og tilbudt at hjælpe dig til Sovjetunionen. Men du er gammel og lidt svagelig, og du er bekymret for at rejse så langt og til et sted, du ikke kender længere. Nevøen har skrevet, at han også kan hjælpe enkelte andre jøder, der vil væk fra Tyskland. Du er bange for at rejse alene. Du er også bekymret for at blive i Berlin.

Du ved ikke, om det er sikkert at rejse til Sovjetunionen, som ledes af den kommunistiske Josef Stalin. Han er kendt for at forfølge og undertrykke politiske modstandere, og han vil afskaffe alle religioner – herunder jødedom. Du har hørt, at jøder kan blive forfulgt og sat i straffelejre, hvis de ikke overholder sovjetisk lov. Fx skal jøder arbejde

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

på sabbatten, som er en ugentlig helligdag og hviledag i jødedommen. Du er meget troende, og du ønsker ikke at gå på kompromis med din tro. Du kan ikke sproget i Sovjetunionen, og det er en helt anden kultur. Samtidig fortæller din nevø, at jøder kan få beskyttelse i Sovjetunionen, og at der er organisationer, der kan beskytte jøderne.

Hvad vælger du at gøre?

Du er i tvivl om, hvad du skal gøre. Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og prøver måske at overtale en af de andre på mødet til at tage med til Sovjetunionen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

- a) Du vælger at blive i Berlin. Du tror på, at Gud vil beskytte dig. Du vil ikke gå på kompromis med din religion, og du føler, at du er for gammel til at flygte. Hvis du bliver i Berlin, kan du måske hjælpe en anden økonomisk. Men du skal også tænke på dig selv.
- b) Hvis det lykkes dig at overtale en af de andre på mødet til følge med dig, rejser I til Sovjetunionen med din nevøs hjælp. Du kan sælge nogle smykker, og du kan godt betale for en anden persons rejse og falske papirer.
- c) Du tager mod til dig og rejser alligevel alene til Sovjet. Du tror på, at du vil være i sikkerhed i Sovjetunionen, og det er for farligt at blive i Tyskland. Du er gammel, så hvis du skal flygte, skal det være nu. Man ved ikke, hvad nazisterne finder på.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Marianne Hasberger

Du er: Tysk jøde. Du er 22 år.

Baggrund: Du er født i 1916. Du har gået på gymnasiet i Ansbach. Men rektoren er fremtrædende medlem af nazistpartiet. I 1936 smed han dig og andre jødiske elever ud af skolen. Du rejste til Berlin, hvor du boede hos familiens bekendte og fortsatte skolegangen på et jødisk gymnasium. I engelskundervisningen skulle I skrive sammen med unge fra andre lande. Du fik danske Maja Posner som penneveninde. Hun går på Carolineskolen i København.

Familie: Du er vokset op i en religiøs familie i den lille sydtyske by Ansbach, hvor din far er slagter, der slagter kvæg efter jødiske traditioner.

Arbejde: Du er studerende. Efter gymnasiet begyndte du at uddanne dig til lærer på det jødiske seminarium i Berlin. Du ved godt, at det i 1933 blev forbudt at ansætte jødiske lærere i offentlige skoler. I 1935 blev det også forbudt at undervise i private skoler og fra i år, 1938, er det blevet forbudt, at jødiske lærere underviser ikke-jødiske børn fuldstændig. Men du vil gerne undervise i de jødiske skoler, og du mener, at det er vigtigt, at jødiske børn får god undervisning af jødiske lærere.

Din rolle på møderne: Du skal fortælle, at du er fortvivlet og oprevet. På Krystalnatten blev du overfaldet og tævet. Du ved ikke, om det var SA-mænd eller unge mænd fra Hitlerjugend. Da du henvendte dig på politistationen, sagde betjentene, at du som jøde selv havde været ude om det. De sendte dig væk. Du skal fortælle om din situation og vilkårene for jødiske lærere i Tyskland og dine forventninger. Du frygter for dit og andres liv i Berlin. Det er tydeligt, at myndighederne

jagter jer. Men du er ung og stærkere end flere andre på mødet, og din familie har det stabilt økonomisk. Måske du kan støtte andre økonomisk? I skal stå sammen. Du vil gerne hjælpe andre, der er svagere end dig. Selvom du selv er bange efter, at du blev overfaldet. Du skal finde ud af, hvad du vil spørge de andre mødedeltagere om, så du kan træffe det bedste valg.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du har bevaret kontakten til Maja Posner. Hun opfordrer dig til at komme til København, hvor jøderne er i sikkerhed og har de samme rettigheder som andre borgere i landet. Majas far har lovet at hjælpe med penge til rejsen, hvis din familie ikke vil. Familien, du bor hos nu, synes, at du skal blive i Berlin og fortsætte på seminariet og færdiggøre din uddannelse. Men vil du kunne arbejde som lærer – de frygtelige love, som nazisterne indfører, begrænser jødiske lærere i at arbejde. Tror du på, at de vil forbyde, at jødiske lærere kan undervise i fremtiden? Skal du opgive læreruddannelsen og rejse hjem til dine forældre i Ansbach? Skal du forsøge at komme til Danmark – måske illegalt?

Hvad vælger du at gøre?

Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og deltager i samtalen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

- Du bliver i Berlin – og fortsætter på seminariet. Det skal nok gå.
- Hvis Irene, som deltager på mødet, vælger at rejse til Sovjetunionen, kan du vælge at følge med hende. Herfra kan du måske rejse til Sverige og måske videre til Danmark.
- Du forsøger at komme til Danmark med hjælp fra Maja.
- Du rejser hjem til dine forældre i Ansbach, fordi du ikke tør blive i Berlin efter overfaldet på Krystalnatten.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Jakob Guttman

Du er: Tysk jøde. Du er 47 år.

Baggrund: Du er født i 1891 og er udlært tømrer. Da 1. Verdenskrig brød ud i 1914, blev du indkaldt til den tyske hær. Du kæmpede på Østfronten. Din tapre indsats gjorde, at du flere gange blev forfremmet. I 1916 bliver du hårdt såret. Lægerne måtte amputere din arm. Dit højre knæ blev smadret, så du bruger krykke. Efter krigen modtog du en af de højeste fortjenstmedaljer "Det Gyldne Militære fortjenstkors" for din indsats.

Du har stolt båret medaljen, når du humpede rundt i byen. Lige indtil nazisterne kom til magten og begyndte at chikanere jøderne. Du deltog i de jødiske protester mod Nürnberglovene. Du blev arresteret, men da Gestapo fandt ud af, at du var belønnet for din indsats under krigen, blev du løsladt og endte ikke i en koncentrationslejr, som mange af de andre jøder, der demonstrerede. Du er meget bitter og hader nazisterne og det flertal af tyskere, der støtter dem eller blot passivt ser til. Du lægger ikke skjul på dit had.

Familie: Din slægt har boet i Berlin i mange hundrede år. Du er gift med Lilly, der tjener lidt penge ved at vaske tøj og trapper for folk. Men arbejdet er hårdt. Hun har fået slidgigt og må ofte blive i sengen. Derfor deltager hun ikke i møderne. Sammen har I sønnen Elieser. Du har sørget for, at han tager en landbrugsuddannelse i Hachscharacenteret i Brandenburg. Når han er færdig, er det planen, at han skal emigrere til Palæstina og arbejde i en kibbutz. Der er bare det problem, at Storbritannien, der har magten over Palæstina, kun lader få jøder få adgang til Palæstina.

Arbejde: Du er krigsinvalid. Du får en mindre pension. Men der går rygter om, at nazisterne vil forbyde, at jødiske krigsinvalidere får pension. Du tjener lidt penge ved at hjælpe til i en gadekiosk. Flere kunder har bebrejdet kioskejeren, at han lader en jøde betjene dem. De hævder, at du er uhøflig og ser hadefuldt på dem. Kioskejeren har bedt dig om at være høflig over for kunderne. Han har antydnet, at du måske ikke kan arbejde i kiosken mere.

Din rolle på møderne: Du skal fortælle, at Krystalnatten har gjort dig endnu mere rasende på nazisterne og deres medløbere. Jødernes butikker, boliger og ejendele er blevet ødelagt. Mange jøder er blevet overfaldet, tævet og mange er dræbt. Jøderne skal ikke passivt finde sig i at blive overfaldet og chikaneret, og nazisterne tager flere og flere rettigheder fra dem. Du mener, at de ældre jøder må gøre modstand, demonstrere og på alle måder bekæmpe nazisterne – også selv om de risikerer at blive dræbt eller sat i koncentrationslejr. Du anser dig selv for at være stærk nok til modstand, på trods af at du er invalid. Du ved godt, at din søn ikke er enig, og han ser dig som svag. Du vil i hvert fald begynde at gøre modstand, som du nu kan. Du har ikke mange penge, så du kan ikke støtte andre økonomisk. Men du vil opfordre dem, der kan, til at gøre det. Men I jøder skal ikke stå i gæld til hinanden, så I skal ikke optage lån hos hinanden. Du skal fortælle om din situation, din familie og dine forventninger.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Fremtiden ser dystert ud! Efter Krystalnatten mener du, at det kun vil blive værre. Du mener ikke, at du og din kone har mulighed for at flygte, fordi I begge er for svagelige. Og hvilket land vil tage imod en krigsinvalid og hans syge kone? Som andre ældre og syge, må I blive. Men det er din pligt, som midaldrende jøde i Tyskland og som tidligere soldat, at gøre modstand mod nazisterne.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Men du er bekymret for din kone. Hvis der sker dig noget, hvad skal der så blive af hende. Hun kan ikke klare sig uden dig, og hvis hun bliver sendt i koncentrationslejr af nazisterne, vil hun ikke klare sig længe. Din gamle soldaterkammerat, Fritz Schöller, har tilbudt dig og Lilly husly og beskyttelse på sin gård i Fürstenau, i den vestlige del af Tyskland. Du reddede hans liv under 1. Verdenskrig, så han vil gerne hjælpe dig og din familie nu. Alligevel er det svært for dig at tage imod, da du er en stolt mand, og du vil ikke være en belastning for andre – og du har svært ved at give op overfor nazisterne.

Hvad vælger du at gøre?

Du mener, at de, der er unge, kan og har råd, skal forsøge at komme ud af Berlin og Tyskland. Måske det er mere sikkert i Syd- og Vesttyskland end i de store byer som Berlin. Det er lettere at gemme sig og søge beskyttelse. Du vil også opfordre til, at andre rejser til udlandet på falske papirer. Men det koster.

Men hvis de unge rejser, skal de ikke glemme nazisternes ugeringer. Så snart der igen er ro, skal de vende tilbage og hævne sig på nazisterne.

De ældre skal støtte de unge økonomisk, men du har svært ved at undvære penge, da du ikke har mange, og du og din familie har svært ved at tjene penge, når I begge er svage og invalide.

Du ved også, at din søn Elieser er bekymret for dig. Han er bange for konsekvenserne, hvis du overfalder en nazist eller gør åbenlys modstand. Han er bekymret for sin mor (din kone, Lilly), som, han mener, du skal tænke på.

Du er også bekymret for din søn, for hvad kan nazisterne finde på at gøre ved en ung, jødisk mand? Du synes, at han skal rejse til Kibbutz i Palæstina, så hurtigt han kan.

Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og deltager i samtalen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

- a) Du vil deltage i en demonstration på Unter den Linden i Berlin mod nazisternes behandling af jøderne, så snart du kan. I ældre jøder må udvise modstand, om det så koster jer livet! Du tror på, at nazisterne vil have respekt for en hæderkronet militærveteran som dig. Din slægt har boet i Berlin i flere hundrede år. I har ligeså meget ret til Berlin som alle andre tyskere.
- b) Du og Lilly bliver i Berlin. Du gør ikke modstand mod nazisterne, fordi det er for risikabelt. Du tænker på din kone og din søn. Du ved, det er forbudt, og du tror ikke på dine kræfter. Du er bekymret for konsekvenserne for din kone, din søn og dig selv.
- c) Du og Lilly tager imod tilbuddet fra din soldaterkammerat, Fritz Schöller, om at I må bo på hans gård i en periode, til der er mere ro på i Berlin. Du tror på, at I vil være i sikkerhed der, og det vil være bedst for dig og din kone. Du har lige nøjagtigt penge nok til at betale for falske identitetspapirer til din kone og dig, så I kan rejse mere frit i Tyskland, hvilket ellers er forbudt for jøder.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Elieser Guttman

Du er: Tysk jøde. Du er 20 år.

Baggrund: Du er født i 1918. Du har gået i en tysk skole. Der var nogle få andre jødiske børn på skolen, men du var den eneste i din klasse. Ifølge loven måtte der højst være 1,5% jødiske børn i tyske skoler. Både læreren og dine klassekammerater mobbede dig, fordi du var jøde. Du blev brugt som eksempel, når I i skolebøgerne læste om og så billeder af, hvordan jøder skadede Tyskland. I frikvarterne måtte du ikke være med til at spille fodbold. I stedet dyrkede du idræt og spillede fodbold i en jødisk sportsklub. Du forlod den tyske folkeskole, da nazisterne i 1937 forbød jødiske og tyske børn at gå i den samme klasse.

Familie: Dine forældre er svagelige. Din far, Jakob, deltager også på mødet. Han har kæmpet under 1. Verdenskrig, hvor han fik smadret sit knæ og amputeret sin arm. Din mor, Lilly, har slidt efter hårdt arbejde med tøj- og trappevask for andre mennesker. Hun ligger ofte i sengen. Du er deres eneste søn. Din far har fortalt dig, at hans og din slægt har boet i Berlin i mange hundrede år. Det er her, I hører til – på lige fod med andre tyskere. Din far er en stolt mand, og han lægger ikke skjul på sit had til nazisterne. Det bekymrer dig, for hvad vil der ske med ham – og din mor – hvis nazisterne sender ham i koncentrationslejr.

Din far ønsker, at du skal rejse til en kibbutz i Palæstina. Her vil du være i sikkerhed, og her er jøder sammen om jeres kultur og religion. Men først må du have en landbrugsuddannelse, så du er klar til at arbejde i en jødisk kibbutz. I kibbutz dyrker man jorden i jødiske kollektiver og lever af landbrug.

Arbejde: Du er i gang med en landbrugsuddannelse på Hachschracenteret, der ligger i Brandenburg uden for Berlin. Du bor på centeret, men er på besøg hos dine forældre for tiden. Der er også piger på centeret bl.a. Ruth. Hun er lidt ældre end dig, men I er blevet meget forelskede.

Din rolle på mødet: Du støtter din far op ad trapperne, da han skal til mødet. Du skal egentlig ikke deltage i mødet, men gå tilbage til din mor, Lilly, der er syg. Men du vil meget gerne blive og får lov af din far. Du skal fortælle om din egen og din families situation og dine forventninger. Du er bekymret for dine forældre – og for din egen fremtid. Du skal lytte til råd fra de andre, selv give råd og deltage i samtalen.

- På mødet beder du din far om at lade være med at demonstrere eller åbenlyst vise sit had til de nazistiske myndigheder.
- Du vil forsøge at få din far og mor til at forlade Berlin og rejse til et mere sikkert sted. Det vil være mere sikkert for dem uden for Berlin – ikke mindst fordi din far ikke vil kunne demonstrere på landet, og det vil være mest sikkert at få ham væk fra den kiosk, hvor han hjælper til, fordi han er uhøflig overfor ikke-jøder. Han risikerer at blive overfaldet, fængslet eller dræbt.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du bliver færdig med grundforløbet på din uddannelse i december 1938, altså i slutningen af dette år. Ruth er tidligst færdig til september 1939, næste år. Det er planen, at du efter grundforløbet rejser til

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Palæstina. Det vil din far gerne have. Det nazistiske styre støtter, at jøderne udvandrere til Palæstina. Det kan dog blive et problem at få lov til at komme ind i Palæstina, for Storbritannien styrer området. De palæstinensiske arabere, der bor i området, har klaget til de britiske myndigheder over den store indvandring af jøder. Briterne har lovet at forsøge at begrænse indvandringen. Din landbrugsskole har skaffet penge til rejsen til dig og andre unge jøder. Centeret arbejder på, at briterne vil give jer adgang til Palæstina. Du er ung, så det skal nok gå, håber du.

Men hvad med dine forældre. Det er stort set umuligt at få dem med til Palæstina. Rejsen er for lang, og det vil blive svært for ældre, svagelige jøder at få lov at rejse ind i Palæstina for briterne. Mon det er muligt at få dem til andet sikkert sted? Og så er der Ruth. Måske kan du få lov til at tage et kursus mere på skolen, så du kan vente på hende. Så kan I følges ad til Palæstina, når hun til september er færdig på centret.

Hvad vælger du at gøre?

Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og deltager i samtalen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

- a) Så snart du er færdig med dit grundforløb på landbrugsskolen i december 1938, forlader du Berlin og begynder din rejse mod Palæstina. Du skal forsøge at låne penge af nogen på mødet, så du har lidt ekstra – og også kan sørge for at dine forældre har, hvad de skal bruge, inden du rejser. Du skal lave en aftale om at betale dem tilbage. Hvis du ikke kan låne penge, må du nøjes med det, din landbrugsskole kan hjælpe dig med økonomisk. Der vil kun lige være nok til rejsen.
- b) Du tager orlov fra skolen. Du flytter hen til dine forældre for at hjælpe dem. Du vil gerne passe på din mor og sørge for, at din far

ikke kommer i problemer med nazisterne. Du flytter enten hjem til dem i Berlin, hvis din far vælger at blive i Berlin. Hvis han vælger at flytte hjem til sin soldaterkammerat, Fritz Schöller, der har en gård i Fürstenu i det Vestlige Tyskland, flytter du med derhen. På gården kan du måske arbejde i landbruget.

- c) Du tager et ekstra kursus på centeret. Planen er, at du og Ruth skal følges ad til Palæstina, når hun er klar. Du ser tiden an og fortsætter med at besøge dine forældre i Berlin, så længe det stadig er muligt. Hvis dine forældre flytter til Fritz Schöllers gård, kan du ikke besøge dem.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Robert Henriques

Du er: Tysk jøde. Du er 59 år.

Baggrund: Du er født i 1879 og er uddannet ingeniør. Din familie stammer oprindeligt fra Lodz i Polen, men i begyndelsen af 1800-tallet flyttede dine oldeforældre til Berlin, hvor de grundlagde en tømrerforretning. Siden har den udviklet sig til et større tømrerfirma med trælast, som du nu ejer med en tysk familie som medejer.

Familie: Du er gift med Gerda, der er datter af en jødisk guldsmed. Sammen har I fire store børn. Den ældste er Margarete på 31 år. Hun emigrerede til Frankrig kort tid efter, at nazisterne kom til magten i Tyskland. Her arbejder hun på et kontor. I hendes breve fortæller hun, at de mange jøder, der er flygtet til Frankrig, oplever mere og mere antisemitisme i Frankrig. Den franske regering sætter de flygtede jøder i lejre, hvor forholdene er dårlige. Hun kender flere jøder, der er blevet overfaldet af franskmænd, der hader jøder.

Den næstældste er August på 28 år. Han bor i Berlin. Under Krystalnatten fik nogle SA-folk fat i ham. De tævede ham, blot fordi han var jøde. Bagefter slæbte de ham til en politistation. Herfra blev han sendt til tugthuset Fuhlsbüttel, og sammen med hundredvis af andre arresterede jøder blev han sendt videre til koncentrationslejren Sachsenhausen. Du er blevet oplyst, at du skal betale et stort beløb for at få ham løsladt. Det vil du naturligvis gøre.

Dine to yngste børn er tvillinger på 15 år. Du har flyttet dem fra en tysk skole til en jødisk. De blev hånet og drillet i den tyske skole både af

lærere og elever, og det er ikke længere tilladt for jødiske børn at gå i tysk skole.

Arbejde: Du er hovedejer af tømrerfirmaet med trælast. Din tyske kompagnon har forsikret dig om, at han ikke har noget imod jøder. Men han er udsat for et stærkt pres for at trække sig ud af firmaet, fordi der er en jødisk medejer. Du har også fået flere opfordringer fra de tyske myndigheder om at sælge din andel af tømrerfirmaet til en tysker. De tyske myndigheder ønsker ikke, at jøder ejer noget i Tyskland.

Din rolle på mødet:

Du skal fortælle, at under Krystalnatten blev kontorbygningen på tømrerhandelen brændt ned, og der er malet hadefulde og antisemitiske sætninger på porten. Du har forsøgt at få din tyske kompagnon til at anmelde det til politiet. Men det vil han ikke. Han siger, at når der er en jødisk medejer, hjælper det ikke noget. Du skal fortælle, om din families situation, vilkårene for din forretning og dine forventninger til fremtiden.

- Du vil helst blive i Berlin. Du har en god forsikring og satser på, at den dækker ødelæggelserne på tømrerhandelen. Du håber også, at andre jøder vil blive. Du skal opfordre til, at jøderne bliver i Tyskland.
- Du er samtidig bekymret for din families fremtid, hvis I bliver i Tyskland.
- Hvis du ser, at nogen virkelig har brug for at flygte, kan du evt. støtte økonomisk. Men samtidig har du brug for pengene til at få din søn ud af koncentrationslejren. Og det er vigtigt at have penge sparet op, hvis der skulle opstå flere uforudsigelige hændelser for din familie og dig.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Det går ikke så godt med omsætningen i forretningen. Men du håber alligevel, at det er muligt for dig at køre tømmerhandelen videre. Din kone har arvet en betydelig formue i form af smykker, guld og kontanter fra sine forældre. Måske I kan sælge dem. Der burde være penge nok til at betale for, at August bliver løsladt fra Sachsenhausen. Måske kan du mod en god betaling få Gestapo og andre nazistiske myndigheder til at lade dig og tømmerforretningen i fred? Men der kommer ikke så mange penge ind i firmaet for tiden, fordi der er mange, der ikke vil handle med jøder.

Du kan også sælge din andel i tømmerfirmaet. Men hvis du sælger officielt, så myndighederne kender til salget, får du langt mindre, end hvad din andel er værd. Og af det, du får, vil myndighederne opkræve den såkaldte "flugtavgift", og så er der ikke meget tilbage. Du vil få meget mere ud af det, hvis du kan overtale din tyske kompagnon til, at han i løbet af et års tid køber dig ud – uden at myndighederne ved det.

Men under alle omstændigheder har I penge nok til at flygte og betale for visa, falske identitetspapirer og rejse for både jer selv og jeres børn. Flere Sydamerikanske lande, bl.a. Bolivia, giver stadig visa til jødiske flygtninge. Du har en god uddannelse. Der er brug for ingeniører i Sydamerika. Måske kan du oprette et nyt tømmer- og ingeniørfirma i Sydamerika?

Hvad vælger du at gøre?

Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og deltager i samtalen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

a) Du fortsætter med at drive tømmerhandlen sammen med din tyske kompagnon. Du håber på, at forholdene for jøder i Berlin og

Tyskland vil blive bedre, fordi det internationale samfund vil holde øje med nazisterne. Du håber, at forsikringen vil dække de skader, der blev påført virksomheden under Krystalnatten.

- b) Du forsøger at overtale din tyske kompagnon til at købe dig uofficielt helt eller delvist ud af tømmerhandelen. På den måde skal du ikke betale "flugtavgift". Men det er meget ulovligt, og du ved ikke, om din kompagnon vil gå med til det.
- c) I løbet af november sælger du din andel af tømmerhandelen – officielt så myndighederne kender til salget. Du betaler flugtavgift og vil til Bolivia. Du bestikker en embedsmand for at få et visa til Bolivia, og hele din familie drager afsted.

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

Navn: Levin Bähr

Du er: Tysk jøde. Du er 40 år. Du er mødeleder på møde 1.

Baggrund: Du er født i 1898. Du blev indkaldt til den tyske hær i 1917 under 1. Verdenskrig (1914-1918) og kæmpede på Vestfronten. De forfærdelige oplevelser ved fronten fik dig til at miste troen på Gud. Til dine forældres sorg brød du som ung med jødedommen og flyttede til Berlin, hvor du uddannede dig til tandlæge. Under uddannelsen mødte du Lillian, der uddannede sig til tandlægeassistent. I slutningen af 1920'erne havde du fået etableret en moderne tandlægeklinik med flere ansatte. Klinikken har et godt ry, der rækker langt ud over Berlin.

Familie: Din familie har levet i Tyskland siden middelalderen. Dine forældre bor i Halle i det østlige Tyskland og er som flere andre i din familie dybt religiøse. Din far er administrativ leder af en af byens synagoger, og din mor sørger for mad til synagogens ansatte og fattige jøder i byen. Du har selv gået i en streng jødisk skole i byen. Du er gift med Lillian, der ikke er jøde. Sammen har I sønnen Gert på 18 år. Sidste år, i 1937, fik I ham til USA, hvor han nu studerer i New York. I brevene fra Gert opfordrer han Lillian og dig til at emigrere til USA. Han mener, der er sikkert i USA for jøder. Lillians bror, Wilhelm, er medlem af det tyske nazistparti. Han gør karriere i Gestapos afdeling i München. I 1920'erne havde I et tåleligt forhold til ham, men nu er det helt slut. Broren har i flere år opfordret

Lillian til at lade sig skille fra dig, fordi du er jøde. Det nægter hun, og du og Lillian har brudt forbindelsen til Wilhelm.

Arbejde: Du er tandlæge. Du har mistet enkelte af dine ikke-jødiske kunder, fordi du er jøde. Og et par af dine ansatte har sagt op af samme grund. Men selv folk fra Gestapo og SS bruger stadig klinikken. De bestiller som regel tider, der ligger efter mørkets frembrud, og de kommer altid i civil (altså ikke i uniform). Til gengæld har du fået flere jødiske kunder. Det går altså fortsat godt for dig. Under Krystalnatten var ingen ruder i klinikken knust. Der var kun malet "Jude" på døren.

Din rolle på møde 1:

Du er mødeleder. Du skal både styre mødet og fortælle om din egen situation, dine forventninger og muligheder. Du skal lytte til de andres råd og selv rådgive de andre.

Om møde 1: Mødet afholdes om aftenen 11. november 1938 dagen efter Krystalnatten (9.-10. november 1938)

Deltagerne er fortvivlede og frygter for fremtiden. Der er tre runder i mødet. Du leder deltagerne igennem runderne:

1. runde: Hver deltager skal præsentere sig selv og fortælle om deres situation, og hvad der er sket med dem og deres ejendom i løbet af Krystalnatten. Du beder dem fortælle om det. Du stiller uddybende spørgsmål til deltagerne.
2. runde: Hver deltager skal udveksle deres overvejelser om fremtidsmuligheder, og de giver råd og forslag til hinanden. Du spørger ind til det og giver deltagerne ordet.
3. runde: Hver deltager fortæller, hvad vedkommende har besluttet at gøre. Du spørger, hvad de vælger, hvad deres begrundelser er for valet.

Du giver deltagerne ordet i denne rækkefølge:

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

- **Ilse Baum**
- **Yitzhak Cysner**
- **Irene Saalheim**
- **Marianne Hasberger**
- **Jakob Guttman**
- **Elieser Guttman**
- **Robert Henriques**

Du giver dig selv ordet først i hver runde:

- Du er klar over, at synagoger er brændt og jødiske butikker og virksomheder er smadret, og mange jøder er blevet overfaldet og flere er dræbt.
- Men du skal forsøge at berolige mødedeltagerne og overbevise dem om, at det "bare" var Hitlerjugend og voldelige medlemmer af SA og nazi-sympatisører, der gik amok. Det var ikke Hitler og højtstående nazister, der stod bag Krystalnatten. Du er overbevist om, at Hitler og de ledende nazister vil forhindre, at det sker igen. Du er sikker på, at udlandet vil protestere og stoppe nazisterne, hvis det sker igen.
- Du kan tilbyde, at støtte deltagere, der har meget brug for det, økonomisk, hvis de fx skal flygte. Der kan både være tale om lån, men du er villig til at støtte uden at nogen skal stå i gæld til dig. Desværre har du ikke ubegrænset midler, så du kan kun støtte én.

Hvad er dine forventninger til fremtiden? Hvad kan du gøre?

Du vil helst blive i Berlin og fortsætte med at drive klinikken. Du har talt med en betroet ikke-jødisk tysk ven, og han har sagt, at hvis det bliver nødvendigt, kan han formelt stå som ejer af din klinik, så du ikke mister den, hvis tyskerne begrænser jøderne i at eje ejendom. I sine

breve opfordrer jeres søn Gert, dig og din kone til at flytte til New York. Her vil du sagtens kunne opbygge en ny tandlægeklinik, der er større end den, du har i Berlin. Lillian synes også, at I skal emigrere til USA. Hvis du sælger klinikken, får du selvfølgelig en del penge, men langt fra hvad den er værd. Du vil skulle betale, den såkaldte "flugtavgift", som er penge nazisterne opkræver, hvis jøder har indkomst eller formue. Det vil være mange tusinde Reichmark i "flugtavgift".

Hvad vælger du at gøre?

Du argumenterer for at blive i Berlin og se, hvad der sker. Du fortæller, at det er blevet meget sværere for jøder at få visa til en række nabolande. Flere lande i andre verdensdele har også lukket deres grænser for jøder.

Men Lillians og jeres søn, Gerts, holdning, og de andre mødedeltageres fortællinger om deres oplevelser, kan bringe dig i tvivl. Er I i sikkerhed i Berlin?

Brevene fra Gert, med opfordringen til at komme til USA, kan få dig til at skifte mening. Du er også bange for, hvad Lillians bror Wilhelm kan finde på. Vil han få Gestapo i Berlin til at arrestere eller dræbe dig? Vil du miste dine ikke-jødiske kunder i din tandlægeklinik? Så kan du være nødt til at lukke, og du vil miste alt.

Du kan beslutte, om du vil give støtte til andre økonomisk – og i så fald hvem.

Du lytter til de andre mødedeltageres råd, giver selv råd og deltager i samtalen. Ved slutningen af mødet skal du vælge mellem disse muligheder:

- a) Du bliver og fortsætter i klinikken med dig som enejer.
- b) Du bliver og fortsætter i klinikken. Du aftaler med din tyske ven, at han formelt står som ejere af klinikken. Du håber, at det sikrer

Rollekort til møde 1. Det er den 11. november 1938

klinikkens overlevelse og sikrer, at du og Lillian kan opretholde jeres levestandard.

- c) Du sælger klinikken, og du og Lillian vil forsøge at komme til USA, fordi det er for risikabelt at blive i Tyskland. Hvad hvis nazisterne alligevel fortsætter med at ødelægge jøders forretninger, ejendomme og liv? Du tør ikke vente og se.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Ilse Baum

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du og børnene blev i Berlin. Hvad er der sket siden sidste møde?

Det lykkedes dig at skrabe penge sammen ved sidste møde, men du kan ikke betale dem tilbage. Du håber, at det fortsat er en "gave". Men du har også været nødt til, efter sidste møde, at tage et større lån hos en grosserer, der handler med dagligvarer i Berlin.

Du har fået repareret de værste skader i din trikotagebutik, og du har åbnet igen. Men du har væsentlig færre kunder end før Krystalnatten.

Din mand, Otto, blev løsladt fra Sachsenhausen ved juletid sidste år. Han er nedbrudt og stadig udhungret. Han har fået sit arbejde på fabrikken tilbage. Men for at blive løsladt har han lavet en aftale med Gestapo om, at han skal informere dem, hvis han får kendskab til arbejdere på fabrikken, der kritiserer Hitler og det nazistiske styre.

Det går ikke godt med Ottos arbejde, fordi han er traumatiseret efter koncentrationslejren, og han risikerer at blive fyret. Han drikker ofte det meste af lønnen op. I skændes hjemme, og Otto er indimellem voldelig over for dig og børnene. Du overvejer at forlade ham.

Grosserereren, du skylder penge, har bedt dig betale tilbage fra næste måned. Det bliver svært for dig.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du lader grosserereren overtage trikotagebutikken. Til gengæld sletter han din gæld. Du og Otto bliver i Berlin, og du har fået et tilbud fra Johanna Eck (hvis lejlighed I opholder jer i til mødet) om, at du kan sælge og reparere tøj fra hendes lejlighed. Det tager du imod.
2. Du lader grosserereren overtage trikotagebutikken. Til gengæld sletter han din gæld til ham. Du takker nej til Johanna Ecks tilbud om, at du kan sælge og reparere tøj fra hendes lejlighed. Du forlader Otto og rejser sammen med børnene hjem til dine forældre i Sydtyskland.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du blev i Berlin og sendte jeres børn til dine forældre i Sydtyskland.

Hvad er der sket siden sidste møde?

Du har været nødt til, efter sidste møde, at tage et større lån hos en grosserer, der handler med dagligvarer i Berlin. Han vil have penge tilbagebetalt.

Du har fået repareret de værste skader i din trikotagebutik, og du åbner igen. Men du har væsentlig færre kunder end før Krystalnatten.

Otto blev løsladt fra Sachsenhausen ved juletid sidste år. Han er nedbrudt og stadig udhungret. Han har fået sit arbejde på fabrikken tilbage. Men for at blive løsladt har han lavet en aftale med Gestapo om, at han skal informere dem, hvis han får kendskab til arbejdere på fabrikken, der kritiserer Hitler og det nazistiske styre.

Det går ikke godt med Ottos arbejde, fordi han er traumatiseret efter koncentrationslejren, og han risikerer at blive fyret. Han drikker ofte

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

det meste af lønnen op. I skændes hjemme, og Otto er indimellem voldelig over for dig og børnene. Du overvejer at forlade ham. Mens han sad i Sachsenhausen, opfordrede han dig og børnene til at flytte til dine forældre. Nu siger han, at han savner børnene og bebrejder dig, at du har sendt dem hjem til dine forældre. Han lover at stoppe med at drikke, og han vil ikke længere være voldelig, hvis børnene kommer tilbage.

I brevene fra dine forældre fortæller de, at børnene har det godt. En enkelt gang har nogle store drenge banket jeres ældste søn, fordi han er jøde. Dine forældres skomagerforretning går nogenlunde – efter omstændighederne, som din mor skriver. Du ved ikke helt, hvad det vil sige. I april skal du betale din gæld til grosserereren, men du har ikke pengene. Du er bange for konsekvenserne, hvis du ikke betaler tilbage.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du lader grosserereren overtage trikotagebutikken. Til gengæld sletter han din gæld. Du og Otto bliver i Berlin, og du har fået et tilbud fra Johanna Eck (hvis lejlighed I opholder jer i til mødet) om, at du kan sælge og reparere tøj fra hendes lejlighed. Det tager du imod.

2. Du lader grosserereren overtage trikotagebutikken. Til gengæld sletter han din gæld. Du tager ikke imod Johanna Ecks tilbud om, at du kan sælge og reparere tøj fra hendes lejlighed. Du tror ikke på Ottos løfte om, at han vil lade være med at drikke og være voldelig, hvis børnene kommer hjem. Du forlader ham, og du rejser hjem til dine forældre for også at være sammen med dine børn.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du og børnene flyttede hjem til dine forældre i Sydtyskland. Hvad er der sket siden sidste møde?

Der er ikke meget plads hos dine forældre. Du hjælper din far i skomagerbutikken. Men der er ikke så mange kunder som før. I har svært ved at klare jer. Nogle store drenge plager jeres ældste barn – blot fordi han er jøde.

Otto blev løsladt fra Sachsenhausen ved juletid sidste år. Han er nedbrudt og stadig udhungret. Han har fået sit arbejde på fabrikken tilbage. Men for at blive løsladt har han lavet en aftale med Gestapo om, at han skal informere dem, hvis han får kendskab til arbejdere på fabrikken, der kritiserer Hitler og det nazistiske styre. I begyndelsen sendte Otto lidt penge til dig. Men det er stoppet. Du er sikker på, at Otto drikker lønnen op.

Mens han sad i Sachsenhausen, opfordrede han dig og børnene til at flytte til dine forældre. Nu skriver han, at han ikke kan undvære dig og børnene og trygler jer om at komme tilbage til Berlin. Du svarer, at du og børnene føler jer mere sikre hos dine forældre end i Berlin.

Svaret gør Otto rasende. Han skriver til dig, at hvis du ikke straks kommer hjem, vil han forlange skilsmisse. Det er ikke et problem, at bliver skilt fra en jøde. Og han vil få politiet til at hente børnene. Som fraskilt jøde har du ingen rettigheder til børnene.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du er bange for, at Otto gør alvor af sin trussel. Du og børnene vender tilbage til Otto i Berlin.

2. Du og børnene bliver hos dine forældre. Du skriver til Otto, at når der bliver mere ro i Tyskland – måske til sommer – vender du og børnene tilbage Berlin. Du begynder at lede efter et sted, hvor I kan skjule jer, hvis Otto gør alvor af sin trussel.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Yitzhak Cysner

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du forsøgte at få dine børn med en børnetransport. Du og din kone blev i Berlin. Hvad er der sket siden sidste møde?

Lora og Ilanah kom med en af de første børnetransporter til Storbritannien. Du og Lotte har modtaget et brev med oplysninger om, at børnene bor hos en plejefamilie i Brighton i England. Begge jeres døtre er begyndt at spille håndbold i en lokal klub.

Du og din kone Lotte har svært ved at klare jer i Berlin. Du tjener lidt ved at undervise i klaverspil, men du har meget få elever. Indimellem vover du at spille på din violin i parkerne, så forbipasserende kan give dig lidt penge. Det er risikabelt, fordi det er forbudt.

I parken kontaktes du af en småkriminell mand, der lever af at sælge varer til jøder, som de ikke må købe i de tyske butikker. Det kaldes "sortbørshandel", og det er en god forretning. Der er mange begrænsninger på, hvilke varer og hvor meget jøder må købe i butikkerne i Tyskland. Manden i parken har brug for en hjælper, men tør du det?

Du og din kone har mistet jeres lejlighed, fordi I ikke kunne betale huslejen. Nu bor I gratis i et lille loftskammer i den bygning, I sidder i.

Det er Johanna Ecks hus, og hun har lånt jer lejligheden. Til sommer vil der blive ulideligt varmt i kammeret, som ligger helt oppe under taget. Og I ved ikke, hvor længe I kan blive boende hos Johanna.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du og Lotte prøver at finde et andet sted at bo – måske uden for Berlin. Måske spørger du på mødet, om nogle vil låne dig penge, så I kan få lavet falske identitetspapirer, så I kan skjule, at I er jøder.

2. Du og Lotte mangler penge. Trods risikoen bliver du involveret i sortbørshandelen. Det tjener du godt på. Du håber at kunne tjene så mange penge, at I på et tidspunkt på en eller anden måde kan komme til Storbritannien og være sammen med jeres børn.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Det lykkedes dig at låne penge, og du og din familie ville forsøge at komme illegalt over grænsen til Schweiz og herfra videre til Italien. Hvad er der sket siden sidste møde?

Det lykkedes jer at komme forbi de schweiziske grænsevagter. Undervejs tjener du lidt ved at spille violin. Nu er I i Italien. Det er jeres plan at komme videre til Palæstina med skib fra Italien. Men Storbritannien har magten over Palæstina. Kun få jødiske flygtninge får adgang til landet. Der er menneskesmuglere, der måske kan hjælpe jer – men det koster mange penge. Hvis du sælger din violin, kan du betale menneskesmuglerne. Men så har I ikke penge at leve for, når I kommer til Palæstina. Violinen betyder også meget for dig. Og du får måske brug for den, når I kommer til Palæstina, så du fortsat har noget at leve af.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Du er bekymret for jeres liv i Italien, da du har hørt, at Italiens diktator, Benito Mussolini, er inspireret af Hitler. Hvad hvis Italien indfører samme love som nazisterne, og nogen opdager, at I er jøder?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du beholder violinen, så du kan tjene lidt ved at spille på gaderne i Italien. Selvom der kan gå måneder, vil I vente, til I kan komme til Palæstina på lovlig vis med de rette tilladelser fra Storbritannien. Men kan du være tryk i Mussolinis Italien?

2. Du sælger din violin. Du vil betale menneskesmuglere for at få jer over Middelhavet til Palæstina så hurtigt som muligt. Men du har brug for flere penge, så I kan klare jer, når I kommer til Palæstina. Du er nødt til at låne penge af en mødedeltager, ellers er dette ikke en mulighed.

C) Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du forsøgte at få dine børn med en børnetransport. Du og Lotte rejste til Brake ved Bremen. Hvad er der sket siden sidste møde?

Du lånte penge af en mødedeltager ved sidste møde, så du og Lotte kunne betale for falske identitetspapirer, så I kunne rejse i Tyskland. I rejste til landsbyen Brake ved Bremen. Her ved floden Weser har en tysk musikkollega et sommerhus, hvor I har holdt jer skjult indtil nu.

Lora og Ilanah kom med en af de første børnetransporter til Storbritannien. Du og Lotte har modtaget et brev med oplysninger om, at børnene bor nu hos en plejefamilie i Brighton i England. Begge jeres døtre er begyndt at spille håndbold i en lokal klub.

Ifølge de falske identitetspapirer er I et yngre tysk ægtepar. Når I har skaffet penge nok, vil I udgive jer for at være tyske turister, der vil besøge London, og herfra vil I tage til Brighton. I glæder jer enormt til at se jeres børn igen.

Du og Lotte har fået arbejde hos en landmand i Brake. På en gård er der nok at lave om sommeren. Hvis I sparer og fortsætter på gården, til høsten er i hus i slutningen af august, har I penge nok til rejsen. I fornemmer, at flere i Brake begynder at tvivle på, om I faktisk er dem, I udgiver jer for at være.

En dag finder I ud af, at nogen har været inde i sommerhuset, mens I var på arbejde på gården. Vedkommende har stjålet et par sko og nogle mønter, der lå på bordet. I frygter, at vedkommende har opdaget de religiøse genstande, som I gemmer under sengen og vil melde jer til politiet, fordi I er jøder.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. I satser på, at tyven ikke har opdaget de religiøse genstande. I fortæller ikke nogen om indbruddet og fortsætter med at arbejde på gården.

2. Tyven må have gennemført sommerhuset. Risikoen, for at han har set de religiøse genstande, er stor. Tyven vil sikkert få en lille dusør, hvis han melder jer. I flygter straks fra gården for at undgå, at Gestapo arresterer jer. Hvis I bliver arresteret, vil I blive sendt i fængsel eller koncentrationslejr, fordi I har forfalsket papirer. I gemmer jer i skoven og rejser om natten, så I ikke bliver opdaget. I ved ikke, om I kan finde en ny gård, men I vil prøve.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Irene Saalheim

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du blev i Berlin.

Du har efterhånden fået Krystalnatten på afstand. Men Hitlers tale den 30. januar i år (1939) gjorde dig bange. Du forlader kun din lejlighed for at gå i synagogen og foretage nødvendige indkøb. Du prøver at spare på dine penge. Du sælger stadig en sjælden gang imellem blomster, men du undgår cafeer, hvor nazisterne kommer. Det er efterhånden svært at undgå nazister og andre antisemitiske bøller.

Indimellem føler du, at det hele er håbløst. Du bliver meget trist og dit hoved fyldes af mørke tanker: Er dette liv værd at leve? Andre gange fyldes du af vrede. Du tænker på, hvordan du og din mand Robert var med i oprøret i 1919. Trods din alder må der være noget, du kan gøre for at modarbejde de forbandede nazister.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du fortsætter dit stille liv og undgår så vidt muligt at gå ud. Du går dog jævnligt til jødiske gudstjenester, der enten holdes private steder

eller i synagoger, der ikke blev helt ødelagt under Krystalnatten. Alt andet er for risikabelt for en gammel dame som dig.

2. Du vil gøre modstand mod nazisterne. Til gudstjenesterne kommer du i kontakt med mennesker, der på forskellige måder forsøger at modarbejde nazisterne. I skaffer en duplikator, I får op i din lejlighed, og I trykker sedler, hvor I udtrykker jeres vrede og modstand mod Hitler og nazisterne. Din rummelige lejlighed bliver skjulested for flere socialister og andre, som er efterlyst af Gestapo. Hvis Gestapo opdager jer, vil I blive dømt til døden og sikkert tortureret og tvunget til at angive hinanden.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du fik én fra mødet til at rejse med dig til Sovjetunionen.

Du solgte nogle smykker, så du og din rejsemakker kunne betale for rejsen. I betalte for at få lavet falske identitetspapirer.

Grænsebetjentene ved den polske grænse opdagede, at papirerne var forfalskede. I bestak ham med de sidste penge, I havde, og han lod jer komme igennem. I er nu i Kyiv i Ukraine, der er en del af Sovjetunionen. Her er sikkert – bl.a. fordi der lever mange tusinde jøder i byen.

Men i Sovjetunionen er der ikke så frit, som din nevø fortalte dig. De sovjetiske myndigheder holder skarpt øje med jøderne – især jer der er flygtet hertil fra Polen eller Tyskland. Den sovjetiske diktator Stalin, ønsker at afskaffe alle religioner. Han har lukket et stort antal synagoger, kirker og moskeer. De lokale sovjetiske myndigheder kræver, at I jøder arbejder på jeres ugentlige helligdag "sabbatten". Straffene er hårde for at overtræde Sovjetunionens love. Man risikerer at blive sendt til en straffelejre i Sibirien.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Din nevø har rådet dig til at acceptere situationen, som den er i Sovjetunionen. Men du er stærkt troende. Så kan du det?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du affinder dig med situationen, som den er i Kyiv og adlyder sovjetiske love. Kun når du er alene eller sammen med jøder, du stoler på, beder du, og I gennemfører jødiske religiøse ceremonier, så godt som I kan. Det er alt for risikabelt at begynde at kæmpe mod sovjetisk lov. Du har hørt om frygtelige arbejdslejre i Sibirien, som folk – bl.a. jøder – bliver sendt til, hvis de ikke overholder de sovjetiske love.

2. Du planlægger en demonstration for jødernes ret til at dyrke deres religion. Du vil også kræve, at kvarterets lukkede synagoger åbner igen. Du ved godt, at du er gammel, men du mener, at det er din pligt at kæmpe for dit folk, og du er ikke alene i den kamp. Du kender nogle yngre jøder, du kan kæmpe sammen med.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du rejste til Sovjetunionen alene.

Du solgte nogle smykker, så du kunne betale for rejsen. Du fik lavet falske identitetspapirer og pas. Grænsebetjentene ved den polske grænse opdagede, at papirerne er forfalskede. Du viste ham brevet fra din nevø og fortalte, at du blot skulle rejse gennem Polen til Sovjetunionen. Men grænsebetjentene sagde, at de ikke læste russisk. Du tilbød dem penge for at lukke dig ind i Polen. Grænsebetjentene sagde, at der var for mange gamle jøder i Polen allerede, og beordrede dig til at rejse tilbage til Tyskland. Nu er du i Berlin.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du fortsætter dit stille liv og undgår så vidt muligt at gå ud. Du går dog jævnligt til jødiske gudstjeneste, der enten holdes private steder eller i synagogen, der ikke blev helt ødelagt under Krystalnatten. Du har mistet modet, og du er bange for konsekvenserne, hvis myndighederne bliver opmærksomme på, at du har forfalsket dine identitetspapirer og forsøgt at flygte.

2. Du vil gøre modstand mod nazisterne. Til gudstjenesterne kommer du i kontakt med mennesker, der på forskellige måder forsøger at modarbejde nazisterne. I skaffer en duplikator, I får op i din lejlighed, og I trykker sedler, hvor I udtrykker jeres vrede og modstand mod Hitler og nazisterne. Din rummelige lejlighed bliver skjulested for flere socialister og andre, som er efterlyst af Gestapo. Hvis Gestapo opdager jer, vil I blive dømt til døden og sikkert tortureret og tvunget til at angive hinanden.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Marianne Hasberger

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du blev i Berlin og fortsatte på det jødiske lærerseminarium.

Jøder må kun læse til lærer på det jødiske lærerseminarium. Der går du. Forholdene på uddannelsen er dårlige. Der er alt for mange studerende. I din klasse er I nu ca. 70 studerende, og I kan ikke være i klasselokalet. I mangler bøger og andre undervisningsmaterialer. Det er svært for dig at få noget ud af undervisningen. Jævnligt kommer tyske embedsmænd for at kontrollere undervisningen. De taler nedladende til både jer studerende og til jeres undervisere. Det er sket et par gange, at unge fra Hitlerjugend maler anti-jødiske slagord på skolens mure. Flere gange har de knust ruder på seminariet. Du er meget bekymret for din fremtid, og du ved ikke, om det lykkes dig at uddanne dig til lærer – og kan du få arbejde bagefter?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du ved ikke, hvad du ellers skal gøre, så du fortsætter på læreruddannelsen. Forhåbentlig bliver det bedre snart.
2. Du stopper på læreruddannelsen og rejser hjem til dine forældre i Ansbach i Sydtykland. Der er mere sikkert. Det er alt for farligt i Berlin, og du er bange for, at det jødiske lærerseminarium vil blive lukket eller angrebet af nazister.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du fulgte med Irene til Sovjetunionen.

Irene solgte nogle smykker, så I fik råd til både falske identitetspapirer og pas og til rejsen. Grænsebetjentene ved den polske grænse opdagede, at jeres papirer var forfalskede. I bestak dem med en håndfuld Reichmark. De lader jer komme igennem. Du er nu i Kyiv i Ukraine, der er en del af Sovjetunionen. Der lever mange tusinde jøder i byen, og du føler dig tryk. Du overvejer om, du skal blive i Kyiv – eller du skal begynde at undersøge, hvordan det er bedst at rejse fra Sovjetunionen og videre til Sverige eller Danmark.

Den sovjetiske diktator, Stalin, ønsker at afskaffe alle religioner. Han har lukket et stort antal synagoger, kirker og moskeer. De lokale sovjetiske myndigheder kræver, at I jøder arbejder på jeres ugentlige helligdag, sabbatten. Straffene er hårde for at overtræde Sovjetunionens love. Man risikerer at blive sendt til en straffelej i Sibirien. Det er derfor klogest at skjule, at man er religiøs. Derfor bekymrer det dig, at Irene, som du er rejst med, ikke holder sin religiøsitet mere skjult. Du er bange for, at hun bliver arresteret. Du er bekymret for hende og råder hende til at passe på.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du vælger at blive i Kyiv indtil videre. Så kan du også prøve at forhindre, at Irene gør noget dumt og bliver arresteret.
2. Du begynder at undersøge, hvordan du kan komme til Sverige eller Danmark fra Sovjetunionen. Du vil gerne leve et mere frit liv, hvor en diktator ikke bestemmer over befolkningen som i Tyskland og Sovjet.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du forsøgte at komme til Danmark med Majas hjælp.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

I begyndelsen af december var du klar til at rejse. Du vidste, at Danmark havde lukket grænsen for tyske jøder. Maja havde skrevet til dig, at hun og hendes far vil hente dig tæt ved en ubevogtet grænseovergang mellem Tyskland og Danmark. Du fik adressen på en dansk mand i nærheden af grænsen, hvor I skulle møde, når du er kommet over grænsen.

Det lykkedes det dig at komme til den dansk-tyske grænse. Men et par danske grænsebetjente opdagede dig. De sendte dig tilbage til Berlin. Du bor nu hos din familie og er vendt tilbage til det jødiske lærerseminarium. Men forholdene på uddannelsen er dårlige. Der er alt for mange elever på uddannelsen. I din klasse er I nu ca. 70 studerende, og I kan ikke være i klasselokalet. I mangler bøger og andre undervisningsmaterialer. Det er svært for dig at få noget ud af undervisningen. Jævnligt kommer tyske embedsmænd for at kontrollere undervisningen. De taler nedladende til både jer studerende og til jeres undervisere. Det er sket et par gange, at unge fra Hitlerjugend maler anti-jødiske slagord på skolens mure. Flere gange har de knust ruder på seminarieret.

Du er meget bekymret for din fremtid, og du ved ikke, om det lykkes dig at uddanne dig til lærer – og kan du få arbejde bagefter? Du ønsker stadig at komme væk fra Berlin, men er det en mulighed?

Du er bange for, at de danske grænsebetjente har informeret de tyske myndigheder om dit flugtforsøg, så de tyske myndigheder holder særligt øje med dig.

Det, du var udsat for under Krystalnatten, sidder også stadig i dig. Du har mareridt og får uhyggelige flashbacks.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du bliver i Berlin og fortsætter på lærerseminariet – i hvert fald ind til videre. Andet er for risikabelt, hvis myndighederne holder øje med

dig. Du må acceptere forholdene på din uddannelse og håbe, at det bliver bedre. Det internationale samfund må da få øjnene op for, hvad der sker i Tyskland og få det stoppet. Maja har skrevet, at det ikke er sådan i Danmark i hvert fald.

2. Du stopper på lærerseminariet og rejser hjem til dine forældre i Ansbach i Sydtyskland. Du føler ikke, at du er i sikkerhed i Berlin – hverken i din lejlighed eller på uddannelsen. Hos dine forældre håber du, at du vil være mere tryk, og så kan du også passe på dem.

D. Hvis du valgte valgmulighed d) på møde 1:

Du rejste hjem til dine forældre i Ansbach i Sydtyskland.

Dine forældre blev glade for, at du kom hjem. Men det går dårligere for din fars slagterforretning. Færre bønder vil levere dyr til jødisk slagtning. Antisemitismen er blevet stærk i Ansbach. Byens styre forsøger at forhindre, at flere jøder flytter til byen. Og jøder udsættes for overgreb. Efter nytår tvang de nazistiske myndigheder dine forældre og dig til at flytte til München. Her bor I nu i en lille og meget dårlig lejlighed. Du vil gerne væk, og du vil helst have dine forældre med. Men de har ligesom givet op. Hvis det er Guds vilje, må det være sådan, siger de.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du bliver sammen med dine forældre i München. Du får arbejde på en konservesfabrik, hvor fødevarer bliver forarbejdet og konserveret på dåser. Du kan ikke forlade dine forældre.

2. Du vil væk og beslutter dig for at gøre endnu et forsøg på at komme til Danmark. Du har skrevet sammen med Maja. Hun og hendes far vil stadig gerne hjælpe dig.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Jakob Guttman

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du demonstrerede mod nazisternes behandling af jøderne.

Du deltog i en demonstration på Unter den Linden i Berlin. Du humpede trodsigt mod en gruppe SA-soldater med et skilt, hvor der stod "Jøder har de samme rettigheder som andre tyskere". SA-soldaterne grinede af dig. Du blev meget vred og slog ud efter dem med skiltet. Så blev du arresteret. På politistationen blev du banket af betjentene – selvom du er invalid og hædret krigshelt. Du blev sendt til koncentrationslejren Sachsenhausen.

Efter få dage gik det dog op for Gestapo, at du under 1. Verdenskrig var blevet tildelt "Det Gyldne Militære fortjenstkors" for din indsats, og du blev løsladt. Det ville være pinligt, hvis det kom ud, at en hæderkronet krigsinvalid fra 1. Verdenskrig var endt i en koncentrationslejr – også selv om han er jøde. Men inden du blev løsladt, truede en Gestapo-officer dig med, at hvis du laver den mindste ballade igen, vil de banke dig ihjel med din egen krykke.

Du er bekymret for din kone, som bliver mere og mere syg. Og samtidig er du så vred på nazisterne, og du mener stadig, at det er de

voksne og ældre jøders ansvar at kæmpe i mod – om det så koster jer livet.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du lover din kone Lilly, at du aldrig mere vil demonstrere mod nazisterne. Hendes gigtsygdom bliver værre og værre, og hvem skal tage sig af hende, hvis du igen bliver arresteret? Det var hårdt for hende, da du var væk. Din søn er også vred på dig over, at du deltog i demonstrationen. Han havde jo advaret dig om konsekvenserne!

2. Du kan ikke acceptere, hvad der er sket i dit land og med jøderne. Du kan ikke lade nazisterne fortsætte med at ødelægge landet og dit folk, og det er stadig din klare overbevisning, at ældre jøder må kæmpe i mod, så godt I kan. Du vil fortsætte med at modarbejde nazisterne. Du er med i en lille gruppe af ældre, vrede jøder. I sætter sedler på lygtepæle med slagord mod nazisterne. I laver partisansøm. Dem anbringer I diskret ved nazisternes parkerede biler, så de punkterer, når de kører.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du og Lilly blev i Berlin, og du gjorde ikke modstand.

Du lovede jeres søn Elieser at lade være med at demonstrere eller gøre andet, der kunne provokere de nazistiske myndigheder. Du har holdt dit løfte. Du oplever, hvordan nazisterne undertrykker og chikanere jøderne, og du har svært ved at se på, at det sker. Du er gammel soldat, og du har modtaget en hæderspris for din indsats.

I løbet af vinteren har din kone Lilly fået det endnu dårligere. Hun har en gigtsygdom. Du er bitter og synes, at det er håbløst. Du har spurgt

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Lilly, om I skulle tage jeres eget liv. Det ved du, at flere jøder har gjort. Men det vil hun ikke høre tale om. ”Tænk på Elieser”, siger hun.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du bliver i Berlin og holder dit løfte om ikke at gøre modstand. Du arbejder flere timer om ugen i gadekiosken. Til kioskejerens glæde opfører du dig elskværdigt – også over for kunder der tydeligvis er nazister. Måske kan du tjene så meget, at du kan betale for et kurophold til Lilly, så hendes gigtsmerter kan lindres, og hun kan få det bedre.

2. Du bliver i Berlin og holder dit løfte om ikke at gøre modstand. Du bliver mere og mere trist, bitter og opgivende. Du opholder dig mest hjemme i jeres lejlighed. Kun når der skal købes mad, humper du hen til den nærmeste butik. Lilly prøver forgæves på at få dig til at komme ud i forårs- og sommervarmen.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du og Lilly tog imod tilbuddet fra Fritz Schöller og opholder jer på hans gård i Fürstenau.

Jeres søn, Elieser, var glad for, at du traf dette valg, og han hjalp jer med at flytte til Fürstenau. I har fået et gæsteværelse hos din gamle soldaterkammerat, Fritz Schöller. I løbet af vinteren har din kone, Lilly, fået det endnu dårligere. Hendes gigtsygdom gør, at hun må blive i sengen det meste af dagen. Du går lidt til hånd på gården. Men som invalid er der ikke meget, du kan gøre. Fritz Schöller og hans kone behandler jer godt. Men de løber en stor risiko. Det er ulovligt og strafbart at gemme jøder i sine huse. Måske de bliver nødt til at sende jer væk snart?

Men du føler, at I er en belastning for Fritz' familie. De er heller ikke helt unge, og det er svært for dem, at komme af med deres landbrugsprodukter. Ind imellem taler du og Lilly om, at I måske burde rejse tilbage til Berlin. Men I har ikke jeres lejlighed længere. Måske der er nogen på mødet, der kan tilbyde jer et værelse i deres lejlighed eller på anden måde hjælpe jer? Du skal undersøge mulighederne. Men I kan ikke betale for det lige nu. Når du er mest bitter og nedtrykt, tænker du på, om du og Lilly burde tage jeres eget liv. Det ved du, at flere jøder har gjort, fordi situationen er så desperat, og jødernes fremtid er så usikker.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du og Lilly bliver hos Fritz Schöller. Foråret og sommeren nærmer sig, og du ved, at varme hjælper på Lillys gigtsygdom og hendes smerter. Den næste tid ser lidt lysere ud på den måde, og efter sommeren kan det være, at det hele er blevet bedre, og nazisterne mister magten igen.

2. Hvis én på mødet tilbyder at I kan få et værelse hos dem, rejser du og Lilly tilbage til Berlin. Du tvivler på, at Fritz og hans kone kan have jer boende hele sommeren. Det er hårde tider også for dem. Men hvad skal der blive af jer?

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Elieser Guttman

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du begyndte din rejse til Palæstina, så snart du var færdig med dit grundforløb på landbrugsskolen.

Landbrugsskolen i Hachshracenteret hjalp dig med at planlægge din rejse til Palæstina. Der blev lavet en aftale med en kibbutz, hvor det er planen, at du skal bo og arbejde. Du fik samlet penge sammen til falske identitetspapirer og pas og til selve rejsen.

Du rejste til Italien i starten af i år (1939). Herfra skulle du med et skib til Palæstina. Rejsen til Italien gik som planlagt. Og du blev ikke stoppet af grænsevagterne. Du var heldig! I Italien er du gået ombord på det skib, der skal sejle dig og andre unge jødiske indvandrere til Palæstina. Du opholder dig nu på skibet, og I er endnu ikke sejlet. Der er nemlig det problem, at Storbritannien har magten i Palæstina, og briterne har lovet de palæstinensiske arabere at begrænse antallet af jødiske indvandrere til Palæstina. Araberne vil ikke have for mange jøder ind i Palæstina. Ingen ved hvor længe det varer, før skibet får lov til at sejle til Palæstina. Du har snart ikke flere penge, og det er utrygt at være på skibet og i Italien. Du er bekymret for dit liv i Italien, da du har hørt, at Italiens diktator, Benito Mussolini, er inspireret af Hitler. Hvad hvis Italien indfører samme love som nazisterne, og nogen opdager, at I er jøder?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Det vil være meget farligt at vende tilbage til Tyskland. De tyske myndigheder vil blive mistænkelige, og det vil sikkert blive opdaget, at du er rejst ud af Tyskland på falske identitetspapirer. Derfor er det ikke en mulighed at vende tilbage. Derfor vælger du at vente på skibet i Italien. Det skal nok gå, og mon ikke I rejser snart. Ellers kan det være, at din kæreste Ruth når at blive færdig med sin uddannelse, så hun kan komme ned til dig, og I så kan følges ad til Palæstina.

2. Du er desperat for at komme væk fra skibet, Italien og denne forfærdelige situation, du er havnet i. Du er begyndt at tvivle på, at skibet overhovedet får lov til at rejse mod Palæstina. I skal dagligt betale for at blive på skibet, og dine penge er ved at slippe op. Du har set andre blive smidt af skibet, fordi de ikke havde penge, eller hvis de klagede over forholdene. Du vil til Palæstina. Du må skaffe penge, så du kan betale en menneskesmugler for at skaffe dig over havet til Palæstina. Du skal forsøge at låne penge af deltagere på mødet. Du vil naturligvis betale dem tilbage med renters rente.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du tog orlov fra din uddannelse på landbrugsskolen og flyttede hjem til dine forældre – der enten var i Berlin eller i eksil på gården hos din fars ikke-jødiske soldaterkammerat, Fritz Schöller.

Du er stadig meget bekymret for begge dine forældre. Din far er invalid, og din mor er gigtsyg. Din mor er blevet mere syg i den tid, du har været hos dem.

Du skal lytte efter, hvilket valg din far traf på **møde 1**, for hans valg har haft betydning for, hvor I bor, og hvordan I har haft det. Enten

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

opholder I jer i Berlin eller hos din fars soldaterkammerat, som har en gård.

Du skal kommentere på de valg, din far har truffet og fortælle, hvad det har gjort ved dig, og hvad du synes, han skal gøre nu!

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1a. Hvis I opholder jer på Fritz Schöllers gård, kan du hjælpe til på gården. Du ved noget om landbrug, fordi du har gået på landbrugsskole. Du tager imod Fritz' tilbud om at blive ansat som karl på gården. På den måde kan du sikre, at både du og dine forældre kan blive på gården, hvor I er mere sikre end i dine forældres dårlige lejlighed i Berlin. Når Ruth er færdig med sin uddannelse, kan I måske følges ad til Palæstina. Du kan tjene penge på gården, så du kan betale for dine forældres og dit ophold og til jeres rejse til Palæstina på et senere tidspunkt.

1b. Hvis din far valgte at blive i Berlin, opholder du dig der med din invalide far og din gigtsyge mor. Du oplever, hvordan nazisterne chikanere jøderne mere og mere. Du mærker, hvordan din far bliver mere og mere hadefuld over for nazisterne, og du tør snart ikke lade ham gå uden for en dør, fordi du er bange for, at han kommer i konflikt med nogen. Du bliver i Berlin og passer på din forældre.

2. Din far fortæller, at Danmark vil tage imod et antal jødiske børn i alderen 13 til 16 år. Din far synes, at det vil være en god mulighed for dig. Fra Danmark er det sikkert lettere at komme videre til Palæstina. Der er bare det problem, at du er 20 år, så altså for gammel til at komme med børnetransporten. Men hvis du kan låne penge af nogen på mødet, kan du måske få falske identitetspapirer, som kan vise, at du kun er 16 år. Du ser ung ud af din alder.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du blev på landbrugsskolen på Hachschracenteret, så du kunne vente på din kæreste, Ruth, så I kunne følges til Palæstina.

Du tog et mekanikerkursus på landbrugsskolen. Ruth bliver færdig med sin uddannelse til september. Herefter vil I gerne til Palæstina. Men du var stadig meget bekymret for dine forældre. Det går ikke så godt med dem. Du besøger dem ofte.

Du og Ruth glæder jer til at kunne rejse til Palæstina – selvom du må efterlade dine forældre i Tyskland. Men du hører fra flere af de studerende på landbrugsskolen, at mange unge, der er draget afsted mod Palæstina, er strandet i Italien. Det skyldes efter sigende, at man skal med et skib fra Italien mod Palæstina, men Storbritannien, der har magten i Palæstina, har lovet de palæstinensiske arabere at begrænse antallet af jødiske indvandrere, der kommer til Palæstina. Araberne vil ikke have for mange jøder ind i Palæstina. Ingen ved hvor længe det varer, før skibe fra Italien får lov til at sejle til Palæstina. Det bekymrer dig. Du har også hørt, at Italiens diktator, Benito Mussolini, er meget inspireret af Hitler. Hvad hvis I strander i Italien?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Trods problemer med at komme til Palæstina er du sikker på, at det nok skal lykkes for dig og Ruth. Når hun er færdig til september, tager I afsted. Indtil da fortsætter du med at besøge dine forældre og påvirke din far til at træffe de rigtige valg for din mor og ham selv.

2. Du tør ikke tage chancen og rejse til Palæstina via Italien. Det lyder forfærdeligt at være strandet i Italien. Du synes, det lyder som en god mulighed at komme til Danmark med børnetransporten og derfra til Palæstina. Hvis du kan låne penge af nogen på mødet, kan du få falske identitetspapirer, så du kan blive 16 år. Du vil forsøge at få Ruth til Danmark også, når hun er færdig med sin uddannelse.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Robert Henriques

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du fortsatte med det drive din tømmerhandel sammen med din tyske kompagnon.

Du ventede håbefuldt i nogle måneder på, at forsikringselskabet skulle udbetale erstatning for ødelæggelserne under Krystalnatten, hvor hele kontorbygningen blev brændt ned. Du regnede med, at I ville få erstatning, da du har en tysker som medejer af tømmerhandlen. Men fordi du er jøde og ejer hovedparten af virksomheden, har I fået afslag på erstatning.

Din tyske kompagnon har foreslået, at han formelt bliver eneejer af virksomheden. Han vil uofficielt lade dig beholde din ejendel, men du vil bare ikke have papir på det. Tømmerhandlen vil få et nyt navn, så det ser ud som om, at den kun er tyskejet. Det vil sikkert få omsætningen til at stige, og I vil ikke blive chikaneret af nazister og antisemitiske bøller. Med alt det forfærdelige, der sker, tvivler du indimellem på, om du helt kan stole på din kompagnon? Ender det med, at han overtager tømmerhandelen uden nogen form for betaling til dig? Så mister du alt? I slutningen af februar 1939, for en uges tid siden, fik alle jøder besked på at aflevere jeres værdier i smykker og guld og sølv til de nazistiske myndigheder. Du og din kone har afleveret noget. Resten skjuler I hos din tyske kompagnon. Gestapo tvivler på, at I har afleveret alt. De truer

dig, men du fastholder, at du ikke har mere, fordi du har investeret, hvad du ellers havde i tømmerhandlen. Gestapo gennemfører en razzia i jeres hus. Meget bliver ødelagt. Men de finder ikke noget.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du stoler på din kompagnon. Tømmerhandlen skifter navn og bliver formelt tysk-ejet. Du har ikke papir på, at du stadig er medejer, men det er din eneste mulighed, hvis virksomheden skal overleve – og du og din familie skal klare jer i denne forfærdelige tid.
2. Du har ikke helt tillid til din kompagnon. Det er for usikkert, at han skal stå som eneejer, og du ikke har papir på, at du stadig ejer en stor del af virksomheden. Hvad hvis han løber fra aftalen – så har du intet. Du tilbyder ham, at han kan købe din andel af tømmerhandelen for en mindre pris, end den egentlig er værd. Du ved, at det er svært for ham også at få økonomien til at hænge sammen. Salget skal stadig ikke være officielt, for så skal du betale den såkaldte "flugtavgift" til myndighederne.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du forsøgte at få din tyske kompagnon til at købe dig helt eller delvist ud af jeres fælles virksomhed, uden at myndighederne kendte til salget.

Din tyske kompagnon gik med til at købe flere andele af tømmerhandlen. Men det har stadig været svært at få den til at løbe rundt, fordi virksomheden har en jødisk medejer. Derfor prøver du ihærdigt at overtale din kompagnon til at købe dig helt ud i løbet af det næste år. Han skal selvfølgelig nok få en god pris og tid til at spare pengene sammen. Til den tid vil du og din familie rejse ud af Tyskland.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Men din tyske kompagnon er ikke meget for den plan. Han tør ikke købe den af dig "uofficielt". Bliver det opdaget, ryger I begge i fængsel. Hvis en jøde sælger sin virksomhed, skal myndighederne kende til salget, og der vil blive opkrævet den såkaldte "flugtavgift", og så er der ikke meget tilbage. Du vil få meget mere ud af det, hvis du kan overtale din tyske kompagnon til, at han i løbet af et års tid køber dig ud – uden at myndighederne ved det.

Du ved, at Levin Bähr, der også deltager i mødet, er din kompagnons tandlæge. Han er en respekteret mand, der klarer sig godt. Måske kan du få Levin Bähr til at forsøge at overtale din kompagnon til at gå med til planen. Du skal få Levin Bähr til at love på mødet, at han vil tale med din kompagnon. I jøder må holde sammen i denne tid!

Der er også sket det, at din familie har mistet mange af jeres værdigenstande. I slutningen af februar 1939, for en uges tid siden, fik alle jøder nemlig besked på at aflevere jeres værdier i smykker og guld og sølv til de nazistiske myndigheder. Du og din kone afleverer en del. Resten skjuler I hos din tyske kompagnon. Gestapo tvivler på, at I har afleveret alt. De truer dig, men du fastholder, at du ikke har mere, fordi du har investeret, hvad du ellers havde i tømmerhandlen. Gestapo gennemfører en razzia i jeres hus. Meget bliver ødelagt. Men de finder ikke noget. Du vil ikke gøre dig uvenner med din kompagnon ved at presse for meget på for at få ham til at købe dig ud af butikken – nu har han jo også alle jeres værdigenstande.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Din kompagnon vil ikke være med på din plan. Hvis tømmerhandelen ikke skal gå fallit, må du officielt sælge din andel, så tømmerhandelen bliver tysk-ejet. Du går med til, at myndighederne kender til salget. Du sælger og betaler "flugtavgift". I har penge til at klare jer i en tid. Du

håber, at din kompagnon vil lade dig købe din andel tilbage billigt, når der igen er ro i Tyskland. For der kommer vel ro?

2. Du får Levin Bähr til at love, at han vil overtale din kompagnon til at købe din andel af virksomheden, uden at myndighederne kender til handlen. Du kan ikke vælge dette, hvis du ikke får Levin Bähr med på det. Din kompagnon går med på din plan og køber din andel til en lav pris – men stadig mere end hvis du skulle betale "flugtavgift". Du og din kone kan klare jer en tid. I kan hjælpe andre økonomisk, men I har måske brug for pengene til at komme ud af Tyskland?

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du solgte din andel af tømmerhandelen til din kompagnon. Du betalte den høje "flugtavgift", og der var ikke så meget tilbage. I ville til Bolivia.

Du bestak en tysk embedsmand for at få visa til Bolivia, og hele din familie forlod Tyskland. I betalte mange penge for rejsen og for at bestikke embedsmanden. Men I har stadig penge og smykker, som I kan sælge, så I kan klare jer i noget tid. Du ved dog ikke om I har en fremtid i Bolivia? Eller om I er nødt til at forsøge at komme til USA?

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du og familien bliver i Bolivia. Du køber et større skovområde. Du vil oprette et savværk, der sælger kostbare træsorter til møbelfabrikker i Europa. Du sælger jeres smykker og bruger alt, hvad I har. Du ved, det er en chance at tage. Hvis det ikke lykkes med savværket, har I ingenting og kan ikke rejse videre.

2. Der er gode fremtidsmuligheder i Bolivia. Men du beslutter, at I rejser videre til USA. Her er der bedre muligheder for, at dine børn kan uddanne sig. Du sælger jeres smykker og bruger alt hvad I har på visa og rejseomkostninger. I kommer til USA med meget få penge.

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Navn: Levin Bähr

Her er konsekvenserne af dit valg på det 1. møde d. 11. november 1938. Gå til den valgmulighed, du valgte.

På mødet skal du:

- Fortælle, hvad du valgte på sidste møde
- Fortælle, hvad du har oplevet siden mødet
- Overveje og drøfte med de andre mødedeltagere, hvad du skal vælge at gøre nu.

A. Hvis du valgte valgmulighed a) på møde 1:

Du blev i Berlin og fortsatte klinikken med dig som eneejer.

Efter Krystalnatten mistede du flere af dine tyske kunder. Til gengæld fik du flere jødiske kunder, der er udelukkede fra tyske tandlægeklinikker. De nazistiske love betyder, at mange jøder har mistet deres job og har svært ved at klare sig. Du behandler dem alligevel – selv om de ikke har råd til at betale, hvad det faktisk koster. Økonomisk går det derfor ikke så godt for klinikken. Du må afskedige de fleste af dine ansatte.

Lillians bror, Wilhelm, bliver ved med at presse på for at få hende til at lade sig skille fra dig. Han er dybt nazistisk, og I er bange for, hvad han kan finde på. Du og Lillian beslutter, at hun rejser til USA. Hun får uden problemer et visum, for hun er jo ikke jøde. Hun bor nu sammen med jeres søn, Gert, i New York. Du er i tvivl, om du skal blive i Berlin og fortsætte på klinikken – eller sælge den og også forsøge at komme til USA?

Du mener, at det er uretfærdigt, at jøder skal betale store dele af deres fortjenester til myndighederne, hvis de sælger deres virksomheder eller ejendomme. Du vil derfor gerne finde en "uofficiel" køber til både din og andres virksomheder.

Du vil generelt gerne hjælpe andre jøder, og du har stadig et nogenlunde netværk af indflydelsesrige tyskere i din klinik. Du er god til at overbevise andre om, at de også skal hjælpe.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du bliver i Berlin og fortsætter dit arbejde på klinikken. Du tjener stadig tilstrækkeligt til at den kan løbe rundt, og du kan beholde jeres lejlighed i Berlin. Det er vigtigt, at der stadig er jødiske tandlæger til at behandle jøderne – hvad skal der ellers ske med hele det jødiske folk, uden adgang til tandlæger og læger. I skal hjælpe hinanden. Du håber, at stærke tyske personer, der ikke sympatiserer med nazismen, vil gøre noget ved situationen, så jøderne igen kan leve frit i Tyskland. Du kan måske støtte en mødedeltager økonomisk med få penge.
2. Du vælger at sælge klinikken – selvom du ved, at du ikke får meget for den. Du har ikke en køber, der vil købe den "uofficielt", så myndighederne ikke får kendskab til salget. Hvis myndighederne kender salget, skal du som jøde betale en stor andel af salgsbeløbet til myndighederne. Det hedder "flugtavgift". Men du ser ingen anden udvej, og der burde være penge nok, så du kan komme til USA til din kone og søn – både til falske identitetspapirer og en billet. Men du har ikke råd til at låne andre penge, denne gang.

B. Hvis du valgte valgmulighed b) på møde 1:

Du bliver i Berlin og fortsætter klinikken. Men du har en tysk ven, der står som formel ejer af klinikken.

Du aftalte med din tyske ven, at han mod betaling skulle stå som ejer af klinikken. Det gik han med til. Det er også ham, der fører klinikens regnskab. Klinikken har fået din vens efternavn, så den lyder tysk. Du arbejder stadig på klinikken som tandlæge. Nu er der kommet flere

Rollekort til møde 2. Det er den 1. april 1939

Men for to dage siden fik din kone, Lillian, et brev fra sin bror, Wilhelm. Han er medlem af det tyske nazistparti og arbejder for Gestapo i München. Han skrev, at han har fundet ud af, at det er fup med din klinik, og at det stadig er dig, der ejer klinikken. Hvis Lillian ikke senest den 1. juni 1939 lader sig skille fra dig, vil han anmelde det til politiet. Så vil du blive sendt i koncentrationslejr, og Lillian vil blive sat i fængsel.

Du har desværre ikke overskud til at hjælpe andre mere, og du har ikke længere indflydelse på andres beslutninger. Du er nødt til at sige nej, hvis andre spørger dig om hjælp.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du og Lillian tager Wilhelms trussel alvorligt. Officielt bliver I skilt. Hun rejser til USA. Det har I penge nok til, som det er nu, og det er ikke noget problem for hende, som tysker, at rejse. Du vil forsøge at sælge klinikken, og rejse til USA. Du ved ikke om Wilhelm kan finde på at melde dig, selvom I er blevet skilt.

2. Du og Lillian tager Wilhelms trussel alvorligt. I vil finde et skjulested i Tyskland. Når det bliver muligt, vil I sammen forsøge at rejse til USA og bosætte jer. Du overtaler din tyske ven til at købe klinikken af dig. Han får den billigt, og du betaler "flugtavgift" til myndighederne, som en stor del af det, du tjener på at sælge klinikken. Det siger loven, at jøder skal, når de sælger ejendom. Men fordi din ven får klinikken billigt, går han med til at hver måned – indtil I rejser til USA – at sende et fast beløb til dig, så du og Lillian kan leve i skjul et sted i Tyskland.

C. Hvis du valgte valgmulighed c) på møde 1:

Du solgte klinikken, og du og Lillian forsøgte at komme til USA.

Du og Lillian var meget bekymrede for, hvad hendes bror Wilhelm kunne finde på. Du solgte derfor klinikken til langt mindre, end den var værd. En stor del af det, du fik for klinikken, skulle du aflevere til myndighederne i det, der hedder "flugtavgift". Loven siger, at jøder skal betale store summer til myndighederne, hvis de sælger virksomheder og ejendom.

Men heldigvis er der penge tilbage. I er også heldige at få solgt jeres designmøbler til en god pris – dem sælger I på det sorte marked, så myndighederne ikke kender til salget.

Men da I er på USA's konsulat, er der mange tyske jøder i kø for at få visum til at komme ind i USA. Da det endelig blev jeres tur, var der ikke flere visa at få til USA. Lillian, som er tysker, kunne få et turistvisum, men du kunne ikke.

I gik hjem igen og var usikre på, hvad I skulle gøre. Skal Lillian rejse alene til USA? I har hørt, at det er lettere at få lov til at rejse fra Spanien til USA, hvis man vel at mærke kan bestikke de spanske myndigheder. I overvejer at henvende jer på det spanske konsulat og se, om I kan lykkes med at rejse til Spanien sammen?

Du har desværre ikke overskud til at hjælpe andre mere, og du har ikke længere indflydelse på andres beslutninger. Du er nødt til at sige nej, hvis andre spørger dig om hjælp.

Hvad vil du gøre nu? Du har to valgmuligheder:

1. Du overtaler Lillian til, at hun rejser til USA på et turistvisum. Så vil du forsøge at få et visum til USA i Spanien og derfra komme til USA. Du vil gerne have hende i sikkerhed i USA. Så må du selv prøve at komme til USA via Spanien. Hun skal ikke være i fare. Jeres søn, Gert, er i USA, hvor han studerer, så hun kan bo hos ham.

2. I vil gerne blive sammen, og I henvender jer på spanske konsulat og forsøger, om I sammen kan rejse til USA via Spanien.

Ilse Baum, 27 år

Yitzhak Cysner, 35 år

Irene Saalheim, 72 år

Marianne Hasberger,

22 år

Jakob Guttman,

47 år

Eliser Guttman, 20 år

**Robert Henriques,
59 år**

Levin Bähr, 40 år